

L.S.R. PHILIPS
GOVINDAPUR
A.R.F. BUREO
LIBRARY

ՀԱՅՈՒԿ

“ՀԱՅ ՅԵԼԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

1907

„Droschak“
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

2024

„ՀԱՅ ՅԵՎԱՓՈՒԽԿԱՆ ԴԱՁԵԱԿՑՈՒՔԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ԳՈՐԾԻ ՊՐՕՊԵԼՎԱՆ ԴԼ

Այսուհետեւ անշուշտ Անցած պէտք է համարել նոյնիսկ
մեր գրացի տաճիկների համար այն մեղկ ու անհրա-
պոյլ շրջանը, երբ նրանց աղատամիտ պարագլուխները
—մի-մի զօրավարներ, առանց զինւորների — աղմիում
էին մթնոլորտը յեղափոխական անզօր, միակերպ ֆրա-
զէօլոգիայով: Նրանք համարեա դարշում էին կենդա-
նի գործից, նրանց կարմրագոյն կեղենների տակ թագ-
նըւած էին առաձգական, վեհերու հոգիներ, որոնց
գերադասոյն տեսչանքն էր՝ առաջ բերել հայրենիքի վե-
րածնութեան գործը առանց արիւնի, առանց զոհո-
ղութեան: Եւ իրենց հոգեկան կազմի համեմատ նրանք
մի առանձին յափշտակութեամբ իւրացնում էին արե-
մտեան այն վարդապետութիւնները, որոնք դարձել են բա-
լոր մեղկացած, բուրժուազացած մարդկանց դաւանանքը,
որոնք Ճաւում են ինչ որ անարիւն յեղափոխութիւն-
ների, ինչ որ „խաղաղ“ հասարակական էլուիցիայի
մասին, որոնք կը պնտեն ձեզ մի անխուսվ ու գատար-
կամիտ վստահութեամբ, թէ համաշխարհային Մեծ Յե-
ղափոխութիւնն էլ կատարել են Ալոտերներն ու բուս-
աները իրենց գրիշներով և ոչ ժողովուրդը իր արիւ-
նահեղ երերումներով թէ այդպէս են եղել բոլոր աղ-
գերի յեղափոխութիւնները, թէ արիւնը գարցելի բան
է, անբարոյական, թէ բնութիւնը չի սիրում արիւն,
թէ տիեզերքը մի ներդաշնակ ամբողջութիւն է — մի
„նախասահմանւած ներդաշնակութիւն“, ուր չը կայ
կոփու, չը կայ մրցութիւն, թէ մարդկային հասարակու-
թիւնը ևս կառավարում է նոյն տիեզերական ներ-
դաշնակութեան օրէնքներով ևայլն ևայլն .. Լայմնիցն
ու Կօնտը շարունակում են իրենց թովիչ հմային ու-
նենալ բոլոր խոչեմների, հակայեղափոխականների աշ-
խանալ բոլոր խոչեմների, հակայեղափոխականների
գումար, չը նայած այն մեծ յեղաշրջմանը, որ կատար-
ւել է 50 տարուց իվեր բնադիտութեան ու հասարա-
կագիտութեան մէջ և որը ուսուցանում է պարզ ու
յստակ աբսիօմի պէս՝ որ այսպէս կոչւած „տիեզերա-
կան ներդաշնակութիւնը“ մի հոյակապ պատրանք է
միայն, որ կուռն է տիեզերքը կառավարող երկա-
թէ օրէնքը որ բնութեան մէջ արտաքուսա ժպտուն,
հմայիչ ու „ներդաշնակ“ այդ բնութեան մէջ նրա

Հսկայական ծալքերում, նրա ծովերի ու ովկեանների անդունդներում ամեն վայրկեան մզւռում են վիթխարի ճակատամարտներ և բիւրաւոր կենդանի էակներ՝ յաղթահարւած, ուժուազա՝ կուլ են գնում իշրենցից աւելի հզօններին. . Vae vicitis!... բուն դրական, փորձի վրայ հիմնած դիմողութիւնը ցոյց տևեց և այն՝ որ այդ կոխւը օրէնք է նաև մարդկային հասարակութիւնների մէջ, որոնք ապրում են աիեզերքում և հետեւապէս ենթակայ են նրա անողըրմ դիսցիպիլինին, որ այդտեղ օբեկտիվ կեանքում, մարդկային բոլոր համախմբումների մէջ, ան կ ա լս Ա օ լ ո ե լ ո ւ ն ե ր ից ու բ ո ւ ս ս օ ն ե ր ի ց՝ կայ կոխւ դասակարգերի մէջ՝ կայ կոխւ ազգերի ու անհամների միջն, կայ շահերի մշանչենական հակամարտութիւն, կայ անհաւասար ուժերի բազխում, որ Վօլտերները մի յայտնի չափով անդրադարձումն են այդ զրութեան, որ այդ շափով անդրադարձումն են այդ զրութեան, որ այդ կութը չի ջնջվի ոչ մի թէօրիայով, ոչ մի խորիմաստ կութը չի ջնջվի ոչ մի թէօրիայով, ոչ մի արձանագործություն, որ թէօրեաթիկոսը ստիպւած է արձանագրել այն և եթէ ուզում է բեֆօրմատօրի, վերանուրգչի գեր ստանձնել, պիտի աշխատէ ձևակերպել ու լոգչի գեր ստանձնել, պիտի աշխատէ ձևակերպել ու բար ու գ զ ու թիւն ա ա լ այդ կութին, որպէսզի նա, ապրեաթին ու ճակատամարտն զօրութիւնից դառնայի գրական, նպատակաւոր ու արգասաւոր մի դործօն:

Այդ է եղել միշտ քաղաքական ու հասարակական
շաբաթումների մտաւոր և հիմների պաշտօնը։ Արաւա-
կարդ հոգաւութեամբ օժտած՝ Նրանք միշտ և ամեն
աեղ կարողացել են, այսովէս ասած, կանխել ժամանակը
և ձեւակերպել այն, ինչ որ գեռ գոյութիւն ունի սաղմային
վիճակում, այն, ինչ որ միայն ապագայի իրողութիւն
է։ Թիւրքական շարժման թէօրեատիկոսները կարծես մի
տեսակ բացառութիւն են կազմում այդ համատարած
օրէնքից։ Նրանք յամառութեամբ ուղեցին դէմ գնալ
կեանքի Փակտօրներին։ Արանք քարոզեցին իսա-
կական գեանքի Փակտօրներին։ Իրանք անարիւն առաջադիմութիւն, իսկ իրականութիւնը
դաշտ անանց՝ ոկան։ Նրանք տարւեցին ուսոնությու-
նաց նրանց՝ ոկան։ Տոյլ օպտիմիզմով և գարշելով յեղափոխական
նիցեան ծոյլ օպտիմիզմով և գարշելով յեղափոխական
ներից լաւագոյնի մէջ, Տաճկաստանում, թէ աներ-
աշնակութիւնը՝ կատարեալ կը լինի լայնածաւալ
գաշնակութիւնը՝ հարկաւոր և միայն գաշնակեց անել
հայունիքում՝ հարկաւոր և միայն գաշնակեց

Արդիւլ-Համիդին... Միամիտ լաւատեսութիւնը անգիտա-
նում էր, որ անհատների, նոյնիսկ թագակիր անհատ-
ների կամքը չէ միայն, որ շղթայում է ժողովուրդների
ճակատագիրը, որ կան ուրիշ կարգի ճնշումներ—բիւ-
րօկրասիական-քաղաքական, կրօնա-կերական, դասա-
կարգային-տնտեսական ևայլն: Մեր գրացիների մտաւոր
պարագլուխները շոդիացնում էին այդ բոլորը նկարգի
ու առաջադիմութեան՝ ուստօպիայի մէջ և ահա կար-
ծես դրան ի պատասխան, այսօր էրզրումի յուզւած
ամբոխը, տաճիկ ամբոխը, ըմբոստացումի մի գեղեցիկ
ժեստով լինչի օրէնքին է ենթարկում իր իսկ ցեղա-
կից աղաներին, որոնք ամբարել են հացահատիկները,
գինը բարձրացրել և ժողովրդին մատնել են սովի ճի-
րաններին: Ահա մի շարք նման Խլրտումներ կայսրու-
թեան ուրիշ ծայրերում: Դա արդէն տնտեսական,
դասակարգութեան ըմբոստացումն է, թէև տաճաւին
անգիտակից ու անկազմակերպ... Ուր են մնում նիսա-
ղաղ առաջադիմութեան՝ նէյնիմները... Ժողովուրդը
շարժւեց և զուտ քաղաքական հողի վրայ, մի շարք
փայլուն ու արիւնահեղ ցոյցերով նա ապացուցեց, որ
ինքը աւելի հասունացած է, քան իր չէֆերը: Աեր-
ջիններս ստիպւած են համակերպել, նրանք ստիպւած
են դասեր առնել ժողովրդից և շատ չի անցնի, մենք
համոզւած ենք, նոյնիսկ ազատամիտ այն օրգանները,
որոնք մինչև օրս չնչեցնում էին ան արիւն շարժ-
ման նշանաբանը, կեանքի հրամայական պահանջնե-
րի տակ՝ կը գրեն իրենց ճակատներին բոլոր դարերի
յեղափոխականների սիրած լոգունգը՝ նկուի մէջ միայն
կը վաստակես քո իրաւունքները: Կանաները երևում են
արդէն: Թիւրք ազատամիտ օրգանները դառնում են աւելի
բովանդակաւոր, աւելի կարմիր, թիւրք պարագլուխները
յարմարեցնում են իրենց քաղաքական հաւատամբը ի-
րենցից աւելի առաջ գնացած իրականութեան...

Եւ մենք ուրախ ենք այդ փոփոխութեամբ: Ժամա-
նակ է, գերագոյն ժամանակ: Եթէ նա մի 15 տարի
սրանից առաջ տեղի ունենար, — տարակոյս չը կայ, որ
մեր ընդհանուր հալրենիքը այսօր բոլորովին այլ պատ-
կեր կունենար:

Կ ո ի ւ ը այդպիսով դառնում է նշանաբան: Նրա-
նով տոգորում է ոչ միայն մասսան, այլ և մտաւոր
զեկավարները: Նրանք չեն խորչում ՝միջոցներից⁴. ա-
մեն բան լաւ է նրանց աչքում, միայն թէ փութաց-
նէ բոնակալութեան խորտակման ժամը: Ամեն բան
լաւ է նրանց համար—և՛ դաւադրութիւնը, և՛ մասսային,
արիւնու ցոյցերը, և՛ ոռոմքն ու ատրճանակը: Մինչև
օրս նրանք առաքեալներ էին թղթի պրոպագանդի,
այսուհետեւ նրանք բարողիչներ են բուն, կենդանի
գործի պրօպագանդի անդամների... Դէպի իրականութեան
կեցցէ բէալիզմը...

Այդ փրկարար մետաֆօրմօզի մէջ թիւրբական շարժ-
ման իդէօլօգները սովորում են տիեզերական էւզիւ-
ցիայից ու պատմութեան փիլիսոփայութիւնից նաև մի
այլ բան: Նրանք իւրացնում են ոչ միայն կուի, այլև
նրա լրացուցիչ համեր աշխատ են ու թե առ օրէնքը:
Եթէ բնութեան և հասարակութեան մէջ թագաւորէր
միայն, ինչպէս ասում են, ոկուի բոլորի ընդդէմ բո-
լորի⁵—դա կը լինէր մի զարհուրելի, դժոխային քառ,
անկութիւն: Բայց կան ամեն տեղ, և անասնական տե-
սակների և մարդկային համախմբումների մէջ շահե-
րով նմաններ, որոնք միանում են, որպէս զի կարողա-
նան աջղութեամբ կուել ու յաղթանակել:

Համեր աշխատ են ու թե առ այդ օրէնքը, որ համա-
զօր է կուի օրէնքին, ցոյց է տալիս իր յարածուն
զօրութիւնը մարդկային հասարակութիւնների զարգաց-
ման ընթացում, ուր գոյութեան կուի զոհերը,—հա-
մայն աշխարհի իրաւագործի, աշխատաւոր բանակները—
փոխանակ ընկճւելու արտօնաւորեալ նշօրների⁶ հար-
ւածներից, կազմակերպում են ներկայում ի մի յաղ-
թական ու ներդաշնակ ամբողջութիւն և պատրաստ-
ում են մեծ ապագայի նւաճման համար: Ահա թէ
որպիսի հրաշքներ է գործում համերաշխութեան օջ-
րէնքի ոյժը... Ամեն մի բռնութիւն պատմութեան մէ-
անհամեմատ աւելի է տեղել, քան կարող էր տեղել—և
դրա պատճառը լոկ համերաշխութեան հրաշագործ
ոյժի բացակայութիւնն է եղել բռնակալութեան զոհե-
րի միջև... Որքա՞ն տարրական, գիւրըմբունելի ճշմար-
տութիւններ խոյս են տւել դարերի ընթացքում ժո-
ղովուրդների ու նրանց մտաւոր առաջնորդների ըմբու-
նողութիւնից և որքա՞ն դրանից բաջալերուել են բըռ-
նաւորները... Եւ գուցէ ոչ մի տեղ, երկրագնդի ոչ մի
անկիւնում այդ սարսափելի իրողութիւնը չի արտա-
յայտել այնքան աւերիչ հետևանքներովի ինչպէս մեր
երկրում: Այդտեղ, անշուշտ, ցեղական տեմպերամենուը
և մանաւանդ ազատագրական աւանդութիւնների բա-
ցակայութիւնը մեր դրացիների մէջ խաղացել են իրենց
ողբալի դերը... Հարկաւոր եղան անթիւ անհամար զօ-
հեր, մասսային բռնուն ըմբոստացումներ ամբողջ ասիա-
կան արևելքում, որպէսզի օսմանեան շարժման գեկա-
վարները սթափուէին իրենց լեթմարգիական քնից, որ-
պէսզի նրանք համնէին բռնուն յեղափոխական գիտակ-
ցութեան և ընդունէին կուիը, իրեւ ազատութեան
գերագոյն միջոց: Հարկաւոր եղան նոյնպիսի արեան
հեղեղներ և մօտ 20 տարւայ կոչ ու յորդոր հայ
յեղափոխական մարտիկների կողմից, որպէսզի մեր դրա-
ցի մուսուլման համայնքը, յանձին իր կրթւած ու ա-
ռաջադէմ պարագլուխների, զգար, վերջապէս համե-
րաշխ կուի բարիքները, հայ-մահմեդական գործակցու-
թեան անհրաժեշտականութիւնը:

Ուշ, քան երբէք... Եւ այս դէպքում ևս, թւում է

թէ պարզ ամբոխն էր, թիւրք աշխատաւոր ժողովուրդն
էր, որ կանչեց իր շէֆերին, ինքն առաջինը հնչեցնե-
լով համերաշխութեան քարոզը:

Այսօրւայ մեծ, ուրախառիթ նորութիւնն այն է, որ
այդ համերաշխութիւնը դուրս է գալիս արդէն տեսա-
սական հողից և ընդունում է գործնական արտայայ-
տութիւններ։ Խօսքին հետեւում է գործ, և արիւնոտ
յեղափոխական գործ։ Հայ-տաճկական դաւադրութիւնը,
դեռ երիտասարդ, դեռ համարեա խանձարուրի մէջ
սկսում է արդէն հալածել բիւրօկրտամիայի արիւնար-
բու ներկայացուցիչներին և արդէն իսկ մի քանիսին
գերեզման իջեցրեց։ Վանում ընդհանուր որոշմամբ
սպանեցին ոստիկանութեան ագենտներ, ինչպէս և
թիւրք-հայկական կօմիտէի վճռով տերրօրի ենթարկ-
ւեց արտասահմանում Վասպուրականի պատուհաս
դարձած հոչակաւոր Ալիք-բէյլ։ Այդ գործողութիւն-
ները իրենց փոքրութեան, համեստութեան մէջ թերևս
աւելի նշանակիչ են, քան ամբոխային յուղումները
այլ և այլ կողմերում։ Երկու ժողովուրդների գործակ-
ցութիւնը, —որոնցից մէկը բախտի բերմամբ աւելի բարձր
կուլտուրական նւաճումներով, աւելի մարզւած ազատա-
գրական կուտի գլորոցում՝ կոչւած է որոշ չափով դաս-
տիարակչի գեր ստանձնելու միւսի վերաբերմամբ — դա
մի իրողութիւն է, որ անգնահատելի արժէք ունի երկ-
րի հիմնական բարենորոգման տեսակէտից։ Եղած փաս-
տերը գրաւական են, որ այդ գործակցութիւնը գնա-
լով աւելի պիտի զօրանայ, աւելի սերտ կերպարանք
պիտի առնէ, Արդիւլ-Համիդի մակեավէլիզմը էլ զուր
կը ճգնէ բաժանել երկու տարրերը և նորից գրգռել
իր հաւատակիցներին ՝ գեավուրների՝ դէմ։ Երկրի ա-
ղը, մուսուլմանների ու բրիստոնեաների լաւագոյն մա-
սր, ուխտել է անսասան համերաշխութիւն գործի պրօ-
պագանդի հողի վրայ և յուսով ենք, որ հայ-տաճկա-
կան գինակցութիւնը կը ստանայ շուտով իր գերագոյն
սրբագրծումը ազատագրական կուտի դաշտում

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԻՆԴԱԿ

ԲԱՂԵՑԻ ԶՐԳԱՆՑ

ԲԱԴԵՇ, Օգոստոս 5

Կուսակալութեան մէջ կատարեալ անիշխանութիւն կը
տիրէ, ճամբաները անպահով թուզունն իսկ անվանդ
չկընար անցնիլ քիւրդերը օգտւելով դրութենէն, կը
թալանեն անպահովան գեղերը և իրար կը գցեն
Զօրքերը խմբովին միայն կը համարձակին ճամբորդել
ոստիկանները առանց զէնքի և հազար ու մէկ դժւա-
րութիւններով կը շրջին զէնքերնին չը կորսնցնելու
և քիւրդերու զայրոյթը չը գրգռելու համար։ Փոքր
պաշտօնեանները կանիծեն իրենց մեծերը որ այս խայ-

տառակ՝ դրութեան մէջ կը շարունակեն պաշտօնի վրայ մնալ: Պաշտօնական գործադուլ պէտք է կըսեն: Պաշտօնեաները կը սարսափին ժողովուրդէն:

Պուլամնըսի և Խլաթի հայ գիւղերը ասպարէզ դարձած են քիւրդ և այլ աւազակներու շահատակութիւններուն Մայիսէն ասդին հարստահարութիւնները այն աստիճանի հասած են, որ հիւպատոսները, հակառակ իրենց համբաւեալ անտարբերութեան, ստիպւցան քննութիւն ընել և ահուելի կացութիւնը պարզել Հարկահանութեան խայտառակ սխտէմը, հայապատկան հողերու և արտերու օտարացումը, իսլամ գաղթականներու տեղաւորումը հայ գիւղերու մէջ և հայ գիւղացիներու բռնի տարագրումը քիչ ցնցեցին եւրոպական ներկայացուցիչները Բաղէշի Ռուսիոյ և Անգլիոյ հիւստատոսները, իրենց գեսպաններու հաւանութիւնով, նոր կուսակալ Թահիր փաշային ծանուցագիր մը տւին՝ ինը յօդւած է բաղկացած։ Առաջին արդինքը այն եղաւ, որ հայ գիւղացինն արտանեցաւ ինք գնելու իր գիւղին տասանորդը։ Եթէ այս տարրական բարեփոխութիւնը շարունակւի, հայ գիւղացին կարելի է ազատած հաշմարել իր արիւնը ծծող մէկ ճիւաղէն—միւլթէզիմէն։

Սղերդի չորս գաղաներն ալ գրաւոր ազդարարած են
կառավարութեան որ գիւղերու աշարը (տասնորդ)
հաւաքելու համար պաշտօնեայ և հարկահաւաք չը
դիմեն գիւղերը, կառավարութիւնը ո՞ր իրաւունքով
մենէ տասնորդ և այլ տուրքեր կը պահանջէ. բան
չենք տար" ։ կը պոռանի Պօշթանի ձիղը գիւղաբա-
ղաքն ալ սկարա" մը տուրք և ն է ֆ է ր (զինորը)
չը տալու որոշումը և ազդարարութիւնը ըրած է:

Իմացաք կուսակալ Ֆերիթին ը է զ ի լ ը լ լ ա լ բ:
Պիթիսցիք, զորս գու պատւիրեցեր, ծեծփէտ մը տալով
կը վիրաւորեն զինքը և կսպաննեն իրեն հաւատարիմ
գործիք եղող հայ գօմիսէր Զէքին, կը թալանեն նաև
վալիի տունը: Զինւորներու գնդակով կսպանւի ժողո-
վրդէն տաճիկ երիտասարդ մը, որ բացէ ի բաց կը
պոռաք թէ պիտի երթայ ֆերիդը դաշոյնով շանսատակ
բնէ:

Ը է զիլ ֆէրիդը այսպէս հեռագրած է իր սուլ-
թանին. „Ես անմեղ, ժողովուրդը անմեղ, թելադրիչը
յայտնի է, գթութեանդ ապաւինած եմ“, (թելադրիչը
դորաբանակի հրամանատար Զեքի փաշային կակ-
նառէ):

Գազա	Աւերտած գիւղ	Սպասմած անձ
Ղարզան	76	46
Շիրվան	25	15
Էրուհ	36	15
Պէրվարի	23	16
Շըշականերէն	2	16

Սպասնեած քրդերի թիւը անհամեմատ աւելի է:
անայ, Էրզըրումի և Պիթլիսի եղբեակ կուսակալու-
թեան բարեկարգութեան համար ութ վաշտ զօրքի-
ց կողմերը գալու զրոյցը կը ըրջի:
Ժողովրդական խլբտումները կազմակերպւած մար-
դինների ձեռքորչը կատարելնուն և ըստ ղեկավարելուն
կասկածինք որ անհետեանք մարին գիտակից տար-

բերի սով կը տիրէ, խալամ տարրը գեռ բողոքին չէ բարեշրջած իր վերաբերմունքը դէպի քրիստոնեան:

Չեզի կը յրկենք երեք կտոր պաշտօնական հեռաւ գիլների թիւբերէն և հայերէն պատճէները, որոնք իրաց կացութեան վրայ բաւական լոյս կը սփռեն:

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Վաեմ. Սեծ-Եպարքոսութեան,

Ա. Պօլիս

Մեր նահանգին մէջ գտնողող հաւատարիմ ժողովութեան՝ անպատիժ ու վերջին ծայր շփացոծ-լրւացած աշիրէթներուն ձեռքէն կրած հարստահարութիւններն այլքս վերջին աստիճանի հասած են. սպաննելողներուն թիւ ու հաշիւ ըլ կայ. քիւրդերուն ամէն ժաման մէջ և ամեն կողմէ համարձակ իդործ դրած տեսակ-տեսակ շարագործութեանց երեսէն՝ բրիստոննեաները այլևս իրենց կեանքին, հողին, ինչքին, պատւոյն տէրը չեն. շարագործները ձամբաները կրած ըլլալուն համար ներածութիւն և արտածութիւն դադրած՝ գիւղորէից բնակութիւնն ալ քիւրդերու ձնշման տակ իրենց ցանքերն վերցնելու այլևս անկարող են: Այլուր գաղթելու մտագրութիւննին գործադրելու վրայ են: — Ահ. կայսեր կամքին հակառակ եղող քիւրդերուն այս արագներն արգիլելով՝ հանրութեան անդորրութիւնը վերահաստատելու շուտափոյթ միջոցի գործադրութեան համար կայս. անվերջ գթութեանց ապաւինելով՝ ի դիմաց ժողովրդեան ձեր վսեմութեան հրամանին կըսպասենք:

Ասորց պատր. Փոխանորդ

Հայոց առաջնորդ Աղերդի կարիլիկաց
Եպիսկոպոս

Տրապիզոնի կուսակալ Վաեմ. Թաշիր փաշային,
Բաղէշ

Համեստ ժողովուրդին կրած հարստահարութեանց և այլ պարագայից մասին արդարութիւն իդործ դրւելու համար՝ յունիս 18 թուականաւ բարձր. Դրան բաշւած մեր հեռագրէն ցարդ որեւ արդինք չ'երևցաւ. ժողովուրդն անվերջ կեղեքումներէն վերջին ծայր յուսահատած՝ անդորրութիւնն ալ վրդոված ըլլալուն՝ գեռ գաղթելու չը ձեռնարկած հարկ եղած միջոցներուն գործադրութիւնն ձեր գթութեան ապաւինելով՝ կը ինդրենք:

Առողջութիւն ։ (Եոյի)

Վաեմ. Սեծ-Եպարքոսին.

Ա. Պօլիս

Կայսերական կառավարութեան երկիրներու օրլստորէական յառաջդիմութիւնն երբ պարծանքով կը դիակէինք, ցաւ է մեզ յայտնել՝ թէ կարդ մը պաշտօնէից երկրին յառաջադիմութեան և Աստծոյ կամաց հակառակ ընթացից մէջ գտնւելուն պատճառով, մեր կուսակաւութեան ամէն կողմերն տակաւ առ տակաւ աւրեցան և ներկայ վալիին անկարդ զեկավարութենէն բու և ագռաւի բնակավայր գարձան: Կուսակալութիւնը

կազմող երեք գաւառներէ մին՝ Սղերդի գաւառին 20 տարի առաջ գիւրութեամբ գանձող 80000 ոսկիի հասոյթը, այսօր գժւարագանձերի 20000-ի իջնելուն պարագան եթէ լուրջ նկատողութեան առնւի, կուսակալութեան տագնապի աստիճանը կնայ մակաբերւիլ—Այս տագնապալի վիճակը անուշ տեղ կապելու՝ գրութեան էն հասարակ ոճրագործին նկատմամբ ի գործ գրւելէն և պաշտօնէից թուլութենէն և պատժոյ արժանի եղողներուն վայել պատիքը չը տրւելէն յառաջ եկած ըլլալու է, որ այսօր կուսակալութեան ամեն կողմ՝ գտնելող էն հասարակ աշիրէթն ալ ապստամբելով՝ նոր զօրքերու հաւաքման և ոչխարահամարի ու մարդահամարի գացող պաշտօննեաները կը ծեծեն, կը խայտառակեն և իրաց անդորրութիւնը վրդովելով հանգերձ իրենց այս ընթացքը պարզ յանցանքի աչքով կը դիմուն համար կուսակալութեան ամէն անկեան մէջ ապահովութիւնն ու խաղաղութիւնը վերցւած, ձամբաները կարւած և ծայրաստիճան կործանում ու քայքայումի նշաններն ծայր տալ սկսած են: Քիւրդերը շփանալով ապերախտ դարձած են. այդ ատելիները զսպել, հեազանգութեան բերել և երկրին անդորրութիւնը վերահաստատելը փոքր ձեռնարկի մը կը կարօտի, նոյնիսկ այսօր կուսակալութեան կեղեքունին մէջ տեղի ունեցած այդ անտեղութիւնն ատոր հետ կապկանում ունի Եթէ ժողովուրդը շուտով չը փրկւի եթէ իրենց շահու շրջանակը լայնցնելու գձում նպատակով զէնքով գէմ-գէմի կայնած այդ աշիրէթներն ու հրոսակամբերը չը պատժւին շուտով նոյնիսկ արդի խեղճ ու կրակ վիճակն ալ իսպառ կը խաթարի, անտարակոյս ժողովրդեան այս վիճակը իր աչքով տեսած և բարւգելն իրեն կէտնպատակի ըրած մեր նահանգին կառավարիչ՝ Հիսամ-էտ-տին փաշան կուսակալութեան կողմէ չը լսելուն համար, արտօնութեամբ 3—4 օր առաջ ասկէ հեռանալու պարագան նւաստիս յայտնած ճշմարտութեան զօրաւոր ապացոյց կրնայ ըլլալ: Ուստի կայսերական միւս կուսակալութեանց վայելած հանգստութեան և երջանկութեան Բաղէշի կուսակալութիւնն ալ մասնակից ընելու միջոց ճարին վաղընդփոյթ որուն գործադրութիւնը և արդի տագնապալի դրութեան բարձումը խօնարհաբար կը ինդրւի:

1323, Յունիս 12

Քաղաքապես Սղերդի
Ա.Պ.Տ.Ի.Ի. Բ. Զ. Ա. Ա.

(Սոյն նեռագրեներուն պատճեններն Բ. Դրամ Ա. Բարտուղարին եւ ներին զործոց նախարարին եւս ուղղւած են):

Սղերդ, Սկապտ. 3

Բաղէշու կուսակալութեան մէջ տիրող անիշխանութեան աշխարհական հատկան կառավարիչ հետեւաները օրլստորէ սուր հանգամանք կ'առնեն կառավարութիւնը իր անզօրութիւնը խոստավանելով միջոց մը գաղընեցաւ բողոքագիր-աղերսագրեր ընդունելէ: Ամէն դիմունին սպասէքիչ մը ըսելով ձամբու կը դնէին: Վերջ ի վերջոյ ժողովուրդը բիչ մը աշաբեկելու համար՝ ութիթ թագուրդութիւնը կուսակալութիւնը մէջածել ձգեցին: Ժողովուրդը կառա-

վարութեան ու զօրբին ոչնչութեան վրայ հաստատ գաղափար ունենալուն՝ չ'ազդէցաւ ու կառավարութիւնը տարածայնութիւնը ուժեղուց ըսելով ուութեապուր զօրբին հրամանատարները եւրոպացին են, ու ըսնք պիտի գան, պիտի պատժեն, պիտի կախեն, որովհետեւ լահէի ժողովը արագէս է որոշեր վեց կուսակալութեանց համար⁴: Եւրոպացիի լահէի ժողովին առուներ լսելուն 10—15 օր հանդարտեցան, մինչև օր թաշիր փաշան Բաղէց հասաւ իր պաշտօնին գլուխը անցնելու և ըստ սովորութեան, Մէ ը թու ու պէ ճի՞ն Սլերդ զրկեց որուն հետ միւթէսէրիփին փոխանորդը և քաղաքաբետը Պոհման գացին,—որ ըմբուտութեան ցայտուն ապացոյցը տւած էր—աղաները իրարու հետ, կառավարութեան հետ հաշտեցնելու և զօրքերը հաւաքելու համար: Մինչ այդ աղաները հաշտութեան կատակերգութիւնը էր կատարէին, անդին ձիգրէի մօտքիւրդերը կը վառեն քաղգէացւոց երկու եկեղեցի, որոնց բոցերի մէջ 1 քահանայ, 1 կին, 10 ալր մանուկներ մօխիր կը դառնային:

Բէնձինար և Աշխթան աշխիթներու մէջ երկու ե-
րեք օրէ իվեր բռւռն ընհարումներ տեղի կ'ունենան-
կառավարութիւնը բնաւ չը հետաքրքրւիր, իր գոյու-
թիւնը չի կրնար հաստատել:

Միայն բրիստոնեաներէն տուրք կը հաւաքւի, թուրք
ժողովուրդը անսասելի լուսանկներ ու խայտառակու-
թիւններ կը թափէ հարկահաւաքներու գլխին ըսելով՝
„ամչցէք.ձեր ո՞ր գործին համար տուրք կը պահանջէր,
անամօթներ“: Ասկէց երկու օր առաջ տաճիկ Հաճի մը-
իր բանտարկւած տղուն պատճառով կառավարութեան
պաշտօնատունը ներկայանալով կ'ըսէ. Անսաստածներ,
անամօթներ, զրպարտիչներ, հերիք է ձեր ըրածները,
եթէ ձեր տան, ձեր ընտանիքին օգտակար անհատներ
եղած ըլլայիր, չէիր հաւաքւեր դժոխքի, սատանաներու
այս բունին մէջ“:

Այսօր Սղբերդ նոր միւթէսէրիֆ մը եկաւ, ժողով վուրդն ալ նոր պաշտօնէէն բան չի յուսար: “Բարով չը գար միթէսարիֆը, եթէ լաւ մարդ մը, կուշտ մարդ մը եղած ըլլար, ի՞նչ գործ ունէր հոս”, կը տրամաբանէ ժողովուրդը:

Գիւղերի աշարը ըստ հին դրութեան ծախւեցաւ,
թէև նոր դրութեան մը ձայնը ելաւ, բայց առաջիկա
տարւան համար յետածգւեցաւ կըստի:

Քիւրդ և տաճիկ ժողովուրդը այս անգամ ալ թաւ-
փանցելով կուսակալութեան խայտառակութեան՝ որո-
շած է իր սանձարձակ գործունէութիւնը ծալրագոյն
աստիճանի հասցնել:

շուրջը ալեկոնւող ստելութիւնը զգալով մեկնեցաւ
կարին:

Գեղորգ Զավուշի և իր ընկերներուն Սուլուխի մէջ կուէն յետոյ, դաշտի 8—10 գիւղեր կողոպատեցան, և սպաննեցան անմեղ աշխատաւորներ։ Համիդ այդ դէպքին ազգեցութիւնը կոտրելու և այդ առթիւ հիւպատուններու տեղեկագիրը ջրելու և խժդժութիւնների վրան նստելու համար, Մուշի միւթեսարլցֆին հրամայեց որ հայոց առաջնորդին ստորագրութիւնով հերքում մը հեռագրի պարատ Փաշան իսկոյն այդ մըտքով հեռագիր մը խմբագրելով կը կանչէ Էլլիսիրեմեան վարդապետը և Ղեղնդ քահանան, որոնց կը կարդայ իր խմբագրած հեռագիրը։ Այդ գաւաճանները լսելով հեռագրի պատճենը, կը բացագանձեն ոչօքալա, չօք էի տիր, փաշամր⁴, վարդապետը, նոյնիսկ յափշտակած, իսկոյն դրապանէն կնիքը հանելով կը կնքէ հեռագիրը և կը յանձնէ փաշային։

Երկու օր յետոյ շշուկ կելլէ որ չնորհակալութեան
հեռագիր ղրկւած է պալատ թշւառական կղերական-
ները չեն կրնար ծածուկ պահել իրենց ըրած դաւա-
ճանութիւնը և անպիտուն հԱՀիթիէմետնը կեղծ լացով
իր կերած ապուրը կը խսոսովզնի խառն ժողովի ներ-
կայութեան Սասնոյ և գաշտի կիներ զինք կանիծեն և
վրան կը յարձակին, առաջնորդաբանէն կը վնդեն,
դաւաճանը կերթայ քանի մը օր որբանոց կապաստանի,
ապա Բաղէշի կուսակալի հովանաւորութեամբ Կարին
փոխադրելու հրաման կը տրւի:

Աշաւ այդ հեռագրին բովանդակութիւնը՝ “Քանի
քանի տարիներէ ի վեր կայսերական գաւառներու
խաղաղութիւնը վրդովոզ, հայ երկրագործ ժողովուրդը
կեղեցող ու ապաննող, միամիտ ժողովուրդին ուսւահպա-
տակութեան հրաւիրող և ստիպող, հայ աղջիկներ ա-
ռեանգող, ժողովրդեան Ամերիկա գաղթելու միակ
պատճառ եղող Գէորգ Զավուշ ըստած աւազակին ու
իր ընկերներու կեանքը ջնջուծ ըլլալով կայսերական
գաւառները, սուլթանի խաղաղասէր ու հայրական իւլ-
նամբին ներքե. սկսան բարւոք կացութեան վերագու-
նալ: Վաճառականութիւն և երկրագործութիւն ամէն
քան նախանձելի վիճակ մը ունի և հայ ժողովուրդը
կաղօթէ յարաժամ օսմ. բաջարի զօրքերուն կեանքին
և արեշտառութեան, որ շատ իմաստուն և խիլացի կեր-
պով առանց ուեէ մէկու կեանքին, ինչքին ու ստաց-
ւածքին վեսա մը հասցնելու, մինակ աւազակներու
կեանքը աշխարհին վերցնելու փութացին եայլն եայլն”:

ՄՈՒՏ, ՍԵպտ. 3

Տեղիս առաջ. տեղապահ էլլիտիքմեան կորիւն
վարդապետ, տարի ու կէս է, պատուհաս եղած էր Տա-
րօնցիներու գլխուն և հակառակ ժողովրդի մշտակի
բողոքներուն Օրմանեան այդ վարդապետ օլածակը ետ
չը կանչեց Մուշէն:

Ճաղարդին զգւանքը լցուած էր արդէն, բայց կը լիտիրէմեան, շնորհակալութեան և երախտագիտութեան իր գարշելի հեռագրով որ զարկաւ սուլթանին, պատշաճութեան ամէն սահմանները անցուց, հետեւաբար իր

L O F U Q E S T B P

ԽԱՐԲԵՐԴ, ՍԵՎՈ. 20

Ակնի և շրջակայից դրութիւնը սարսափելի է, չունը
տէրը չձանչնար, կատարեալ անիշխանութիւն կը տիրէ.
զինորդները, մասնաւորապէս բիւրդ զինորդները, ամէն
օր տասնեակներով կը ձգեն կը փախին, իսկ թիւրք
զօրքերը կը հակառակին պատերազմի քաղլել Տէրսիմի
զօրքերը կը հակառակին պատերազմի քաղլել Տէրսիմի
վրայ Նը լուի թէ Զէրի փաշան, Նըզնկայէն 6 վաշտ
զօրքով, 4 թնդանօթով և 50 բեռ բարիւղով որշաւ-
շանը գործածէ Տէրսիմի վրայ Առաջին օրւայ կուին

սպանւած են 32 զինւոր և 4 յիսնապետ քրդերը կորսնցուցած են 4 հոգի բայց ամենամեծերէն. Պեքո աղան սպանւած է: Այս առթիւ այդ պատերազմին մասնակցող զինւորները ստացած են շքանշաններ. Նէ-ֆէրը տասնապետ, տասնապետը յիսնապետ, չափուշ եղած են:

Քանի մը օր առաջ Ակնի մօտերը մէկ փոլիս կօմիսէր քէլէկով Եփրատի վրայէն ձամբերդած միջոցին իր ընտանիքով, բիւրդերը կը բռնեն, և կողըստելէ յետոյ լաւ մըն ալ կը ծեծեն և երեսը թբնեն:

Քիւրդերը կը գրաւեն նաև շատ մը ջորիներ, ըսելով—մեղի այժմ թէ գրամ պէտք է թէ ջորի, մենք պատերազմ ունինք, դրամը վառօդի և ջորիները բեռներու տեղափոխութեան համար:

Ակնայ գաւառի ժողովուրդը անպաշտպան վիճակի մէջ է: Թիւրք ամբոխը, յուսահատած իր կառավարութենէն, կապառնայ եւրոպական հսկողութիւն պահանջել:

*

Ակնի հրդեհի մասին հետեւեալը կը հաղորդեն.

Օգոստոս 30-ի գիշերը, թիւրական ժամը 4-ին, մէկ թիւրքի, Միւտրիս էֆէնդիի տունէն հրդեհ ծագելով կարին 28 թիւրքի և 3 հայու տներ, 216 խանութ և կառավարական բոլոր շէնքերը.—խօնախը, դատարանը, ոստիկանատունը, փօստ-հեռագրատունը, թաղապետանոցը, երկրագործական պանքան, զինւորական դեղարանը, բանալը, բացի մէկ փորբիկ զօրանոցէ: Չորս ժամւայ մէջ բոլորն ալ հրոյ ճարակ եղած են. վնասը կը հաշւեն մէկ միջին երկու հազար ֆրանք: Հայերուն վնասը $10^0/0$ է, յոյներինը $5^0/0$, մնացածը թիւրքերուն է: Խանութների ապրանքները կարելի կը լայ ազատել բացի մէկ քանիէն:

Հայերը նախապէս կարծեցին թէ 96-ի դէպքին կրկնումը է, ինչպէս նաև թիւրքերէն շատերը, որով հետեւ նոյնպէս գոռում գոչումնը և հրացանաձուռ թիւրքերուն կը թնդար բաղաքը:

Հրդեհի միջոցին Ակն գտնուող 80-ի չափ տէրսիմցի քրդեր, մասնաւորապէս թիւրքերու խանութները կոտրատելով թալանի տւած են, որով թիւրքերու և քիւրդերու յարաբերութիւնները լարւած են. իսկ հայերու սահմանը անփորձ մնաց՝ որովհետև հայերը մինչև վերջ հսկեցին իրենց խանութները և երբ կրակը հայերու շուկան անցաւ, արդէն ասոնք իրենց ապրանքները ապահով տեղեր պարպած էին:

Այրած շէնքերուն մեծ մասը գրեթէ թիւրքերուն են, մօտ 80 խանութ Վագրֆին կը պատկանէր, 45 խանութ և 4 տուն Խաղնատար օղլի Մուստաֆային:

Հրդեհի գործին մէջ մասնաւոր կանխամտածութիւն մը տեսնել ուղեցին, և նոյնիսկ կասկածով ձերբակալած են կարգ մը հայեր, բայց այժմ ազատ ձգւած են: Հատ թիւրքեր ալ Ալլահի պատիմը կը համարին:

Տէրսիմի քիւրդերը Ակնի գաւառին մէջ ալան թալան կը լինեն: Մինչև օրս 32 թիւրք գիւղեր թալանած և անասունները տարած են: Տարած են նաև երկու հայ գիւղերու անասունները, մէկունը ետ առնւած է 90 սոկի փրկանք տալով, իսկ միւսէն՝ մէկ մասը միայն առնւած է: Քիւրդերը ցարդ տարած են 175 ձի և ջորի և սպաննած են 6 թիւրք իսկ 11 զինւոր ինկած են կուի մէջ: Քիւրդերը գրաւած են զինւորներու

մաւզէր հրացանները և փամփուշտները: Փամփուշտներուն մանաւանդ խիստ կարևորութիւն կուտան, ուր գտնեն կը յափշտակեն:

Օգոստոս 12-ին Ակնէն 4 ժամ հեռու բազար թաշի ճամբուն վրայ Տէմիր Մաղարայի առջև, քրդերը կարաւան մը զարնեն և կը գրաւեն 42 ջորի և 2000 սոկի ապրանք, գնդակահար կսպաննեն Խարահիմ և Ահմէդ Գէյջի անունով ջորեպանները Թիւրքերուն մէջ առհասարակ կարծիք կայ թէ քրդերուն հետ Փէրայիներ կան. բիւրդը մարդ չսպաններ, կըսեն, ֆէրային է որ կը զարնէ, և ատոր համար սոսկում մը ունին — գողցւած ջորիներու տէրերը 250 սոկի տարած են ջորիները ետ բերելու համար, բիւրդերը թէ սոկիները կառնեն և թէ ջորիներն ալ չեն տար: Թիւրքերը լայզ կարին հիւպատոսներուն կը դիմեն:

Նոյն գրութիւնը կը տիրէ նաև Զմշկածակի մէջ ուր ժողովուրդը, հայ և թիւրք միասին, կոխելով խօն ախը գուրս կընեն գայմագամը և մալ միւտիրին և կառավարչատան դռները կղպելով բանալիները կը պահեն Շուկային մէջ ժողովուրդը գրգոււած կը պուար, սրբ գուրս մեղ պաշտպանելու ու կառավարելու կարող չէք, մենք ալ ձեզ չենք ճանչնար, գուրս կորսւեցէք»:

Բ Ո Ն Ա Ի Ո Ր Պ Ա Ա Շ Տ Ո Ն Ե Ա Ա Ն

ՎԱՆ, ՍԵՎՈՒ 17

Ալի բէկը հեռացաւ տնտեսապէս արիւնաքամ ընելէ յետոյ ամբողջ ազգաբնակութիւնը, մասնաւորապէս հայերը, որոնք պարտք-սալաֆի տակ քանդեցան: Քաղաքացին ալ գիւղացիին ճակատագրին ինկաւ: Ճարկահաւաքառական թերթեալուն դժոխային սիստէմէն, հալածանքէն ու ճնշումներէն զերծ չը մնացին նաև թիւրքերը, որոնց մէջ հետզհետէ կը շեշտակ սպառնացող զալոյթը անոնք ալ սկսած են գաղտնի յեղափոխական ժողովներ ընելը:

Ետևէտև գուրս եկող հայերէն և ժուռքերէն յեղափոխական թուուցիկներու վրայ, կառավարութիւնը խստացաւ, միւս կողմէ ճնշումները աւելի կը մտրակեն յեղափոխական ոգին թիւրքերուն մէջ որոնք հաշտ և սերտ յարաբերութիւն կը պահեն հայերուն հետ:

Գիտակից թիւրքերուն մէջ սկսած է յեղափոխական հոսանք, բաւական թիւրքեր ձերբակալած են իր յեղափոխականներ: Աղթամարի և Վարագի կողմէ կողմէն թաղերու հատուկտոր ընդհարումներ, փոլիս Սահակի, Արմենակի, Ըապապի և այլ տեղուներ, պաշտօնեաններուն զդացնել տւին իրենց կեանքի արժէքը,

Այս և ուրիշ կարգ մը երևոյթներ բոլորովին վարկաբերկ ըրին Ալի բէկը, որ հակառակ իր և իր սիրելիներու և պնակալէղներու գերագոյն ջանքերուն, պաշտօնանկ եղաւ ժողովրդի և զինւորներու նախաձեռնութեամբ եղած բոլոր—ցոյցին: Այդեստանի և Քաղաքամար միջի ամբողջ խանութները երեք օր փակ մնացին: Ժողովրդի այդ խաղաղ ցոյցին չը մասնակցող խանութներն ալ զօրքերու կողմէ կը փակւէին: Վերջապէս ժո-

Դողովուրդը յաղթանակեց։ Ֆողովիդական այդ ապառնաշող ալիքներուն առջև Պօլսէն Հեռագիր եկաւ, „Ալիքնեկ Ճողով Ճամբար Ենէ, իսկ անոր տեղ պիտի կուտակ ավագարէ Պաշտամէի միւթէսարը Փը, մինչև նոր կուսակալի հասնիլը“։

Սեպտ. 15-ին շաբաթ, Վանէն մեկնեցաւ Տրէշ կուսակալը սուլթանիզմի մարմացումը, հետը տանելով ամբողջ Վասպուրականի ժողովրդին պժանքն ու անէծըր:

ՆԱՐԱԿ ԿԻԼԻԿԻԱՅԵՆ

Հոկտեմբեր 3

Անցեալ ձմեռ, գարնան մօտերը, Զէյթունի զօրանու-
ցին մէջ վարակիչ հիւանդութիւն մը առաջ եկաւ.
զինտորներէն օրական 5 և յետոյ 10—15 հոգի կը
մեռնէին, այսպէս որ գայմանդամը և բարձր զինտորա-
կանութիւնը գլուխնին կորսնցուցած աչ ու դողի մէջ
ինկած էին քննութիւն կատարելու և հիւանդութեան
առաջքը առնելու համար հրաւիրեցան բժիշկներ,
մինչև իսկ Պօլսէն մասնաւոր բժիշկներ եկան գործը
քննելու համար Բոլոր բժիշկները միաբերան՝ կը հաս-
տատէին թէ զինտորներու խմած ջուրը թունաւորւած
էր Նախապէս Զէյթունի հայերու վրայ ձգեցին իբրև
մասնաւոր նպատակով մը կատարւած գործ։ Այս վա-
խի ու սարսափին տակ՝ զէյթունցիներու կողմէ զօրա-
նցին վրայ յարձակումի մը երկիւլ կրելով գօմանտա-
նը հեռագործ կը պահանջէր անյապաղ նոր զօրքեր
ճամբայ հանել Մարտաշէն, Ալպիստանէն և Այնթա-
պէն, իսկ մինչև նոր զօրքերու առաքումը ամբողջ զին-
ւորական հրամանատարութիւնը գիշեր ցերեկ քուն ու
հանգստութիւն չունէր։ Բժիշկները վերջապէս, հայե-
րու վրայ ձգւած մեղադրանքի կասկածը փարատեցին,
և հաստատեցին որ զօրանոցի մէջ բացւած ջրհորին
մէջ գոյութիւն ունեցող տեսակ մը հանգային բաղա-
դրութիւնէն առաջ եկած էր այդ մահուիթ հիւանդու-
թիւնը,

Այժմ ամէն բան վերջացած է, մեռածները ազաւ տեղան, իսկ հիւանդները փոխադրւեցան հոս հօն և անոնց տեղ հաստատեցան նոր զօրքեր: Առաջ որ 1000 զինուոր կար, այժմ 1400-ի բարձրացաւ: Ասոնց արգիլած է հորերի ջուրը գործածել մինչև որ պէտք եղած մաքրագործումը կատարվի կամ զօրանոցի մէջ դրսէն ջուր առնեի: Գօմանդանը և իր պաշտօնակիցներոց ատէն իմեր հանգիստ ու անվախ կը քննեն:

Սարտի սկիզբները սկսաւ նոր զինւորներու գուշ
րան (քւէ) քաշւիլ: Մարաշի թուրքերը՝ իրենց հետ
միացած ուրիշներ որպէսզի գուրաները բաշւած նոր
զինւորներ չը հաւաքւին և չը կանչւին, հետեւել նեն-
գամտութիւնը կը մտածեն: Կորոշեն տեղին կեղոնա-
կան մեծ մզկիթին մէջ հրդեհ ձգելու փորձ մը ընել
և հայերուն վերագրել և այդ բանը պատրակ բռն-
նելով զինւորութեան չը գնալ կորոշեն ու կընեն: Նա-
խապէս դիւրավառ և շուտ մարող նիւթեր բռնկցնե-
լով բանի մը տեղերէ կը ձգեն մզկիթին մէջ և իսկոյն
աղաղակ կը փրցնեն թէ հայերը մզկիթը կը վառեն
և այլն Ասոր վրայ գիշերովի ամէն մարդ, ինչպէս նաև

զինւորները դուրս կը թոխն հրդեհին վայրը և կը
մարեն:

Ոստիկանութիւնը քիչ յետոյ Հրդեհին հեղինակիները գտնելու համար կակսի հայերը ձերբակալել և բանտերը լեցնել իսկ թուրք խուժանը գրգռւած կըսպառնար հայերը կոտորել և թալանել Հայերը անմեղ և անտեղեակ, սարսափահար առուներնին փակւած գամեւր էին, չը գիտէին ինչ ընել: Միւթէսարը Փը իր մօտ կանչելով հայ երևելիներէն Խրլաղեան և ուրիշներ խստիւ կը պահանջէ որ Հրդեհին հեղինակ հայերը գտնեն և իրեն յանձնեն, հակառակ պարագային ինքզինք անկարող կը յայտարարէ թիւրքերու գրգռաման առաջքը առնել Հայերը գլուխիկոր ետ կը դառնան, առանց ճար մը գտնելու: Վերջապէս բանի մը օր յետոյ ինդդիին գիտակից բարեսիրտ թիւրք մը, հայերը այս տագնապէն փրկելու համար, գիշերով Խրլաղանին մօտ կերթայ և ինդդիին բուն էութիւնը կը դեանին մօտ կերթայ: Յաջորդ առաւօտ հայ աղաները փաշայի մօտ յայտնէ: Յաջորդ առաւօտ հայ աղաները փաշայի մօտ գնալով, ուր կը գտնեւր նաև յիշեալ թիւրքը, կը յայտնեն գործին եղելութիւնը և պարագլուխներուն յայտնեն գործին խաղաղութեան մէջ պահէն և գուրա քաշւած զ ինտորներն ալ աղատ ձգւին:

ՍօցիԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՈՅՏԱԼԻՍՏԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

ԵՐՐՈՐԴ Յամակ

Շարունակենք մեր զրոյցը այն մասին, թէ ինչպէս
պաշտպանել գործարանական աշխատանքի ներկայացու-
թիւներին:

Օր չի անցնում, որ այս կամ այն գործարանում չա-
ռաջանայ մի „գժբախտ պատահար“։ Աէկի ձեռքն է պոկ-
ւում, միւսի ոտն է ջարդում, երրորդի ամբողջ մարմինն
է տրորում, չորրորդը խապառ անդամալոյն է գառնում
ու մեռնում։ Եւ այդ բոլոր „գժբախտ պատահարները“
կատարւում են սովորաբար գործարանատէրերի անփու-
թութեան շնորհիւ։

Երբ գործարանատէրը կիմանայ, որ բանւորների հետ
պատահած ամեն մի դժբախտութեան դէպօւմ նա
պէտք է զոհաբերի իր գրապահնից երբ օրէնքը կը պար-
տաւորեցնէ նրան վարձատրել այն բանւորներին, որոնք

100

վեհասւել են նրա գործարանում, երբ նոյն օրինքը կը
ստիպէ նրան ապահովել որբացած ընտանիքները այն
քանեազների որոնք սպանել են կամ թէ կողքըել
աշխատելու ընդունելութիւնը նրա արհեստանոցում —
այն ժամանակ պ.պ. գործարանատէրերը չանքատէրերը և
ուրիշ տեսակ կապիտալիսաները ամեն ջանք ի գործ կը
դնեն, որպէսզի իրենց մատ որքան կարելի է բիշ լինեն
ուզմախառապատճարներ⁴: Այն ժամանակ և՛ նրանց մե-
քենաները կը սկսեն լաւ աշխատելի և՛ աշխատաւորներ
կը արւեն նրանց մատ այնքան, որբան հարկաւոր էլ և
սանդուխները այլևս այնպէս յաճախ չեն խարսակւիլ և
թոկերը ամուռ կը լինին յաճախ չեն կարւիլ:

Այդ բոլորը ի նկատ ունենալով, մեր ծրագիրը պահանջում է, որ բանւորները ապահովագրեն գժիրախտ պատահարներից՝ կ ապ ի տալ ի ուներ ի հաշւով։ Գա կարելի է իրադրժել զանազան ձևով։ Օրինակ այսպէս, թող օրէնքը պարաւորեցնի գործարանատէրերին՝ մտցնել մի յայտնի գրաւառ կ ան հւրաքանչիւր բանւորի համար, որ մանում է նրա մօս ծառայութեան։ Այդ բոլոր մացրած գումարները կ'երթան բանւորական գրամանկղը Այդ վերջինը կը գանեփի օրոց մարմնի անօրինութեան առաջ մի մարմնի՝ որ կազմւած կը լինի ընտրւած անձերից։ Եւ աշա ամեն մի գժիրախտ պատահարի գէպըում այդ մարմինը կ'որոշէ, առաջ արդեօք վընտրւած բանւորին վարձատրութիւն, թէ ոչ, և նեմէ տալի ոլքա՞ն

Ավ որ տպրում է բացառագիշտ իր ձեռքքի աշխատանքով՝ ով որ միայն այն ժամանակ է կուշտ ուժում՝ երբ շղթայւած է աշխատանքի վրայ—Նրան համար չը կայ աւելի ծանր բանի քանին հիւանդութիւնը և անաշխատութիւնը:

ոչիւտնիգութիւնն՝ անշխատութիւնն—որպան գառն
մտածմունքներ և վիրաւորական զգացումներ են ծնուռ
նրանք աշխատաւոր մարդու հոգում... Այդ կարող է
ըլլբունել և ամբողջ սրաով զգալ միայն նաև ով իր
սեփական անձի վրայ է փորձել թէ ինչ ասել է զրկելի
աշխատանքից այն ժամանակի երբ նրա մէջ է իր բոլոր
յցալ և վիրկութիւնը և թէ ինչ ասել է Տիւանդանալ
այն ժամանակ, երբ ով է տք է աշխատել որպէսզի
չը մեռնել քաղցից և չը գիմել մուրացկանութեան...

Ապա կայ և ծերութիւնը, բոլոր հիււանդութիւններից” ու „անաշխատութիւններից” ամենազարհութեալին, որ անողորմ ճակատագրի պէս հետամուտէ լինում աշխատանքի միջինաւոր բանակի ներկայացնուցիչներին: Իրենց ամբողջ գարը նրանք աշխատում են հասարակութեան օգտին, իրենց ամբողջ գարը նրանք արտադրում են շատ աւելի քան թէ ստանում են իրենց աշխատանքի համար. իրենց ամբողջ կեանքի ընթացքում նրանք նպաստում են գործարաննատէրերի հարստանեալուն: Բայց ահա գալիս է ծերութիւնը—և նրանց քշում են փողոց՝ „ապրեցէք, ինչպէս կուզէք”: Ահա թէ որտեղ է թագնւած ժամանակակից հասարակական կարգերի „արդարութիւնը”:

Ինքն ըստ ինքեւան հասկանալի է, որ իշխանութիւնը
—նոր, ընտրովի իշխանութեան մասին է խօսք և ոչ
հնի—պէտք է առնէ իր հովանաւորութեան տակ և ա-
պահովէ թէ հիւանդների ու աշխատազորեկների և թէ
ծերացած աշխատաւորների գոյութիւնը Աւտոեղիս է

առաջնորմ մեր ծրագրի մի ուրիշ պահանջը—ապա չ ո-
վ ա գ ը ե լ ա շ շ ա տ ա ւ ո ր ն ե ր ի ն պ ե տ ո ւ թ ե ա ն
չ ա շ շ ա գ ՝ չ ի ւ ա ն գ ո ւ թ ի ւ ն ի ց ա ն ա շ ի ո ւ
տ ո ւ թ ի ւ ն ի ց ե ծ ե ր ո ւ թ ի ւ ն ի ց :

Բայց ո՞րսեղից վերցնել ոչդ բոլորի համար փաղ, կը հարցնէք դուք, թթառեղից վերցնել անշուշտ նախ հէնց գործարանատէրերից, որսնը ապրում են ու հարստանում բանւորների աշխատանքսիք: Եւրաքանչիւր գործարանատէր, համեմատ իր ձեռնարկի ծառալին և իր ունեցած բանւորների թւին, պարտաւոր է մտցնել պեսական գանձուրանի մէջ որոշ տարեկան տուքը: Այդպիսի տուքքից գոյանում է յատուկ դրամագլուխ, որից պէտք է յատկացնեն վարձատրութիւններ՝ հիւանդ ու աշխատագուրք բանւորներին:

Հիւանդաներին ու աշխատավորքներին ապահովելու
միջոցները կը մտնեն գանձարան ոչ միայն գործարանս-
տէրերից, այլ առհասարակ բոլոր նրանցից, որոնք պատ-
կանում են հասարակութեան ունեոր գասակարգերին:
Այդ վերջինների ամբողջ բարեկեցութիւնը հիմնած է
բանւորների աշխատանքի վրայ: Դու չի կարելի մոռանալ
իսկ որ կը մոռանայ՝ օրէնքը պարտաւոր է յիշեցնել
նրան գործով և ոչ խօսքով: Հարգ չը կայ առելու որ
հիւանդների ու աշխատավորքների համար մացլւած
տուքը հէնց ինքը գործով յիշեցնել է նշանակում այն
առհասարակ համար որոնք չափազանց վատ են յիշում:

իսանութիւնը՝ չի թողնի նրանց առանց գոյութեան միջոցների, այլ կը տայ նրանց կամ նրանց որբ ընտանիք-ներին ամսական թօշակը որպէս ետև իւրաքանչիւրը այդ թշւառ աշխատաւորներից գուցէ աւելի մեծ օգուտ է բերել իր հայրենիքին, քան մի 10 գեներալ մէկ տեղ առած, որոնք այսօր վայելում են ո՛չին իշխանութեան՝ առատաձեռնութիւնը և պաշտօնաթող եղած ժամանակ ոչ միայն ունին ինչ որ հարկաւոր է, այլ նայնիսկ օգտառում են որոշ կօմիորափից: Հենց միայն այն հանգամանքը որ ամեն մի ծեր աշխատաւոր իր ամբողջ կեանքն անց է կացրել աղիսա աշխատանքի մէջ՝ իրաւունք է տաղիս նրան հասրակութեան խօր յարգանքը վայելելու: Կ որ օր է՞ ո՞ր ի մը մը ո՞վ կապիտալիսաների քսակը պէտք էլ վերջապէս բաց-ի յօդուտ նրանց, որոնք իրենց կոշտացած ձևոքը աշխատանքով լցըել են այդ քսակը...

„Գիտութիւնը ոյժ է“: Գա, իշարկե, ձշմարատվթիւն
է: Գիտութիւնը տալիս է ոյժ և որովհետեւ նա ոյժ
է տալիս գիտունները և հզօնները փաղուց ի վեր ձբդ
աել են իրեց ձեռքում պաշել գիտութիւնը և միւս
կողմից ձգտել են հեռացնել անդժախն ու անուժին—այ
սինքն ժողովրդական մասաններին—այդ գիտութիւնից
Այդպես է եղել բոլոր ժամանակներում. այդպէս է և
ներկայումս Այդ իրազաւթիւնը գտնւում է հենց տի-
ր տպ ե տութեան հիմքում: Ով որ իշխում, տիրա-
պետում էր նա ուզում է ամրացնել իրեն և ակրացնել
հպատակին, ճնշւածին խակ ով ձգտում է ընդհանուր
կրթութեան լուսաւորութեան՝ նա պէտք է կոյւ մի
ամեն տեսակ աիրապետութեան գէմ... Ազատութեան մի
ջոցով գէպի լուսաւորութիւնն Ազատ պետութեան մէ
միան ժողովուած եւսակ ի առ և վարչութեան բանայ

Այսպէս այն ժամանակի երբ այդ ժողովուրդը կը նւաճէ քաղաքական իշխանութիւնը՝ նրա համար կը բացւին գիտութեան գոռները։ Առանց ժողովրդի իշխանութիւնն չը կայ նրա համար լուսաւորութիւնն ։ Գիտութիւնը սիդ է, ոյժը՝ գիտութիւնն։

Այդպէս էր յայտաբառում գերմանիայի բանւոր
կան կուտակցութեան պարագալուխներից մէկը Նշանաւոր
Արքինեաւու Այդ տողերի մէջ իւրաքանչւր խօսք Ճամար-
տութիւն է: Մի՞թէ Ճամարիա չէ, որ աշխատաւոր ընդհան-
րութիւնը այն ժամանակ միայն լիօրէն կ'օգտւի գիտու-
թիւնից երբ նա ա մ բ ո զ շ ո յ ժ ը իր կովմը կունե-
նայ, երբ այսօրւան կապիտալիստական պետութիւնը կը
փոխարինէի ազատ աշխատանքի պետութեամբ: Բայց մենք
ասել ենք արդէն և նորից ընդգծում ենք, որ զէպի ա-
պագայ աշխատաւոր սոցիալիստական պետութիւնը առ-
նող ճանապարհի վրայ մեզ անհրաժեշտ է մացնել կեան
քում մի շարք խոշոր բարենորոգումներ, կամ ուրիշ
խօսքով անհրաժեշտ է իրագործել նւազագոյն ծրագիրը:
Այդ բարենորոգումները պէտք է վերաբերին և ժողո-
վրդական լուսաւորութեան Այդաեղ առաջն կէան է
ընդհանուր ու ընդհանուր ձրի կը թուած եւ ան հարցը
որ նպանպէս մեր նւազագոյն ծրագրի պահանջներից
մինչ է:

“ոսր օրէնքը՝ ընդհանուր գրագիտութեան մասին՝ չեալ
բաւօրութիւն կը տայ աշխատաւորների զաւակներին
մնալ դպրոցում օրինակ 8 տարեկանից մինչև 16 տարե-
կան Այդաեղ կրթւոծ ուսուցիչների զեկուվարութեամբ
նրանք կը ծանօթանան զանազան գիտութիւնների ընդ-
հանուր հիմունքների հետո Կամաց հետաքրքրութիւնը
գէթ մասամբ գոհացում կը լսանայ և բանականութիւնը՝
առողջ մուռնդք: Երեխանները ձեռք կը բերեն ճիշտ
հասկացողութիւններ բնութեան մասին, այլևոյլ երկիր-
ների պատմութեան ու ժողագուրդների կենցաղի մասին
Բացի զբանից նրանք կիւրացնեն և այնպիսի գիտեկք-
ները պահնք կ'օգնեն նրանց և իրենց ապագաց աշխա-
տանքի մէջ: Մի հոսքով նրանք կենակ կը մօնեն արդէն
ոչ իրեւ անձար ագէտները ինչպէս մահլ են միծ մա-
սամբ նրանց հայրերը և որ առանձնատէս կարեոր է,
Նրանց զլուխը այլևս լցւոծ չի լինի առեն անսակ յիմա-
րութիւններով որոնք այնպէս հեշտութեամբ իւրացնում
են մութ ու մահացաւած մարդկանց ըրջանում ապրած ե-
րեխանները:

Ինչ վերաբերում է տարիիքաւոր աշխատաւորներին՝
նրանք ոյցնեսկ ութժամեայ աշխատանքի միջնցին՝ միմիայն
երեկոները պիտի ունենան ժամանակ մտաւոր պարագ-
մանքների համար Աւասի նրանց համար պետք կը լինի
հիմնել յատուկ իրիկւան հուրսեր, կամ ը տն և ը պ-
կան հ ա մ ա լ ս ա ր ա ն ն ե ր ։ Այդաեղ անկակած
աշխատաւորները կը համախմբւին, որպէս գիտութեան
խկական տաճարի մէջ որ կարող է յազեցնել նրանց
ուսման ծարաւուր։ Այդաեղ ուսումը կը լինի ձրի և, հաս-
կանալի էլ ոչ մի ճնշում չի կարող լինել պարագմանք-
ների մնարաւութեան մէջ։

Սակայն միմիայն բանւորական համալսարաններով
բաւականանալ չի կարելի քիչտ է ուսուցչի կամ՝ պր
ֆեսորի կենգանի խօսքը կարող է շատ բար տալ սպի-
րացներին։ Արգեսպի նրանքը կարգանան լրացնել երենց
գիտելիքները, ոսակասի ծանօթանան այն բարօք է հետ-

որ կատարւում է և կատարել է այս աշխարհում, հարկա-
ւոր են գրքերի հարկաւոր են լրագիրները ու հանդէմների:
Այդ բոլորը ձեռք բերել սեփական հաշով առհասարակ
գժւար էի խիկ աշխատաւոր մարդու համար բոլորովին
անհնարին է: Աշխատաւորների այդ օրինաւոր կարիքը
ևս գոյացնելու համար, հարկաւոր կը լինի հիմնել գոր-
ծարաններում ընթերցարաններ ու գրադարաններ:

Սրանքը բոլորը այնքան հասկանալի բաներ են, որ
թւում է թէ խօսել իսկ չ'արժէ: Եւ այնուամենայնիւ
հարկաւոր է լինում խօսել որովհետեւ ամեն մի անսո-
վոր նորմուծութիւն կարող է տարօրինակ թւալ Տեմում
է ք. ի՞նչեր են չնարում, մինչև իսկ գրեթե, լրագիրներ
հանդէմներ բանւորների համար գուցէ և օտար լեզու-
ներով... Այս տեսակ ցինիկ հեգնական բացականչութիւն-
ներ յաճախ կը լսէք: Ժամանակակից կեանքի տէրերը
տարօրինակ են գտնում բոլոր վերսիշեալ պահանջները:
Եւ կարմանալի չէ: Եւ որ հարցը չի վերաբերում ի-
րենց աւերերի ցանկութիւններին ու քամհամայներին
այլ ինչ որ „ամբոխի“, ինչ որ „անվարտիկների“ առողջ
ու նորմալ պահանջներին—մի „ամբոխի“, որու ով կար-
մանը, յաւակնում է իւրացնել „մեծերի“, „ողաների“
սովորութիւնները... Ահա այդ է օտարութի թւում նրանց
Զարմանալի չէ—կրիսում ենք: Նրանց ժամանակակից
դրութեան այդ տէրերին անհասկանալի է նցյնիսկ այն-
պիսի մի տարրական պահանջ ինչպէս օրինակի 8 ժա-
մեայ ոշխատանքի օրը Բայց հօ չի կարելի հրաժարեալ
մարդկային օրինաւոր իրաւունքներից նրա համար սիրայի
որ կապիտուլիտաները անընդունակ են հասկանալ նրանց
Աչ բաւակա՞ն արդէն թագաւորեցին նրանք իւրինց դա-
րում, ժամանակ էլ որ աշխատաւորը ևս զգայ ինքն ի-
րեն սրակս մարդ...

բոլորովին այլ խօսակցութեւն կունենար տղան և ելք
նա գործ ունենար ոչ [թէ մեկուսացած աշխատաւորների
այլ նրանց կողման կը բռն առ ծու ամուս բդ դաշտ
նա կցած խմբե բի չետ Ազգանեղ նու իսկոյն
կը զգարի որ իր առջե կանգնած է մի ու ժ որ պէտք է

150

Հաշուի առնել և որի հետ աւելի քաղաքականութիւն պայց պէտք է ունենալ ապա թէ ոչ կարող է յանկարծ մնալ առանց աշխատաւոր ձեռքերի և գործը կը տուժէ...

Ուղիշ, քաղաքակիրթ երկների բանտորները վաղուց
մբունել են այդ միահամուռ ընկերակցական կուկ օգուտը
ուստի և ամեն տեղ ձգտում են կազմակերպել մեծ
միութիւնների, դաշնակցութիւնների մէջ։ Մի քանի
թւեր բերենք՝ այդ ցոյց տալու համար։

1904 թւին Անգլիայում զանազան միութիւնների մէջ գաղաքակերպէած բանւորների թիւն էր 1,867,000։ Կոյն 1904-ին այդպիսի դաշնակից բանվորներ գերմանիայում չաշւում էին 1,600,000։ Գրանիայում 1903-ին նրանց թիւը համուռմ էր՝ 720,000-ի, Խոտանիայում՝ 480,000-ի, Դանիայում՝ յամարեա 87,000-ի։ Այդ փոքրիկ երկրում ուր աղքաբնակութիւնը ընդամենը երկու ու կէս միլիօն է, վարձու աշխատավորների երեք քառորդը մտնում է զանազան միութիւնների մէջ։

Ակերը յիշած երկրներում աշխատաւորները կազմում
են ընկերութիւններ իրենց արհեստի կամ պ ր օ ֆ է ս-
ս ի ա յ ի տեսակի համեմատ; այսինքն ջալչակները միա-
նում են ջուլչակների հետ, քարտաշները բարտաշների
հետ, հիւանները հիւանների և այլն: Աչա թէ ինչու այդ
միութիւնները կոչւում են պ ր օ ֆ է ս ի օ ն ա լ (ար-
հեստակցական):

Պրօֆէսիօնալ միութեան իւրաքանչիւր անդամ պարտաւորւում է շաբաթական կամ ամսական մի օրոջ վոքրիկ գումար մտցնել ընդհանուր դրամարկղը։ Ապա—որ աւելի կարեոր է—իւրաքանչիւրը, որ մտնում է միութեան մէջ պարտաւորւում է իր պատույ խօսքով կատարել միութեան բոլոր որոշումները կարգադրութիւնները։ Եթէ չը պէտք է գործես ընկերների համաձայնութեամբ, նրանց հետ ներդաշնակ՝ միտք էլ չունի մտնել նրանց միութեան մէջ։ Ինչո՞վ են զբաղւում այդ միութիւնները։

Բազմաթիւ են նրանց պարապմունկները, պէտք է, օրինակ, աշխատանք վիճարել մի անգործ մնացած ընկերոջ համար, կամ ժամանակաւոր նպաստ տալ նրան ա-նաշխառութեան միջոցին, կամ պէտք է գտնել առժա-մանակեայ բնակարան միութեան որևէ անդամի համար, կամ հոգալ մէկի որբացած ընտանիքի մասին, կամ թէ հարկաւորէ ձեռնհաս խորհութեր տալ մի ուրիշ ան-դամի (իրաւաբանական օգնութիւն) այն գէպքում, եթբ վերջինը որևէ դատ է ունենում իր գործարանատիրոջ հետ. հարկաւոր է, վերջապէս, հիմնել գրադարան, ըն-թերցարան, ձրի կուրսեր,—այդ բոլորը օգտաւէտ ձեռվ կարող է անել աշխատաւորների համար՝ պրօֆէսիօնալ միութիւնը այն միջոցներով որ նա ունի իր հաւաքա-կան դրամարկղի մէջ:

„ՊրօՓէսիօնալ (արչեստակցական) միութիւնը—ասում է Գերմանիայի բանւոր կուսակցութեան նշանաւոր ա-

ուաշնորդ, Աւգուստ Քէրել—ձգուում է աւելցնել օրա-
վարձը կրնատել աշխատանքի ժամանակամիջոցը ոչնչա-
ցնել պայմանից դուրս կատարւող աշխատանքները. նա
աշխատում է մոցնել արդիւնաբերական հիմնարկուու-
թիւնների մէջ մարդկային արժանապատւութեանը վայել
պայմանները, նա պահպանում, հովանաւորում է իր աշ-
խատագուրկ անդամներին, ապա նա կռւում է որպէսզի
թոյլ չը տայ իջեցնել վարձագինը և երկարացնել աշխա-
տանքի օրը. նա կռւում է, մի խօսքով այն բո-
լոր չարիքների դէմ, որոնք վատթարացնում են աշ-
խատանքը: Նա վերջապէս, ամրացնում է աշխատա-
ւորների մէջ հ ա մ ե ր ա շ ի ո ո ւ թ ե ա ն գ գ ա ո ւ մ ը
առանց որի չի կարող իրականանալ ոչ մի մեծ նպատակ:

Ճարդից ի՞նչ միջոցներ են ի գործ դնում միութիւնները իրենց այդ մեծ պայքարի մէջ։ Ի հարկեւ նախ և առաջ նրանք բանակցութիւններ են սարգում մի կողմից կապիտալի ներկայացուցիչների, միւս կողմից միութեան ընտրեալների միջև։ Իսկ երբ բանակցութիւնները ոչ մի արդիւնք չեն տալիս նրանք դիմում են այնպիսի խոշոր միջոցների, որպիսիք են դործ ադուլները։ Այդ տեղ է, որ պրօֆէսիօնալ միութիւններին հարկաւոր է լինում ծաւալել իրենց բովանդակ՝ ոյժն ու գործունեութիւնը։ Արհեստական միութիւնների նպատակները — ասում է Բէրէլը՝ «յնքան աւելի դիւրութեամբ են իրագործում, որքան ուժեղ են լինում իրենք միութիւնները, այսինքն՝ որքան աւելի մեծ թւով անդամներ ունին նրանք, որքան աւելի կարող ու ձեռնշան են նրանց զեկավարները և որքան աւելի հարուստ են նրանց դրամարկղները»։ Այդ մէկը երբէք չը պիտի մոռանալ Ուստի անշրաժեցած է ամեն ճիբ ի գործ դնել՝ որպէսզի այս կամ այն պրօֆէսիօնալը նկատ է ի օնալը նկերութիւնը տարած է իր ճիւղաւորութիւնները ամբողջ երկրի դիցութեամբ ամբողջ կազմի վրա այլ որպէսզի մի և ոյն պրօֆէսիայի ի այս եստի աշխատաւորները, որպնաք ապրում են կովկասի այլ և այլ քաղաքներում ու գաւառներում։ Դաշնակցին, ձուլէին մէկ միութեան մէջ է Այն ժամանակ մեծ կը լինի նրանց ոյժը և արդիւնաւէտ՝ նրանց կոփեր գործատէրերի դէմ։

Ես տրակտատ չեմ գրում պրօֆէսիօնալ միութիւն-ների մասին, այլ միայն ներկայացնում եմ նրանց իբրև մէկը դասակարգային կուրի միջոցներից: Ցանկալի է, որ այդ միջոցը շահագործէի աշխատաւորների կողմից ըստ կարելոյն նպատակայարմար ձևով: Խոկ նպատակայարմարութիւնը նախ և առաջ մի աբանու ժեան մէջ է: Այս կամ այն պրօֆէսիօնալ միութիւնը կարող է հնրնիքն ուժեղ լինել հարուստ՝ իր անդամներով և դրամական միջոցներով: Բայց նրա ոյժը կարող է հեշտութեամբ փշըւիլ մի աւելի հզօր ուժի՝ միայած կապիտալիստների գրոհից: Այդ ահագին ու կոպիտ ոյժի դէմ՝ մի առան ձին պրօֆէսիօնալ միութեան ուժերը միևնոյն է թէ նետերը զրահանսաւերի դէմ: Ուստի արհեստական շարժման մի այլ կարևոր նպատակն է՝ ի մի ձուլել արհեստական բաժան-բաժան միութիւնները մէկ հազար սապումածիւր միութեան մէջ:

Եւ դա միանգամայն բնական է: ԶԵ՞ս որ ջուլհակը վականագործը Հիւմնը գրաշաբթ եայն ամենից առաջ առաջ ին առաւոր են—աւսինքն մարդիկու որոնք ծախում են:

ի լեռնց աշխատելու կարողութիւնը՝ և ապա միայն նրանք չուշակ են, վականագործ հիւսն ու գրաշար Բոլոր աշխատառ բրնձը ի բրնձ կար և վարձու աշխատանքի մարդիկ ի նշանը արհեստի է և նրանք պատկան են ունենալու շատ ընդհատուր կարիք ներ քանի որ բոլորն ել տառապում են միննայն պատճառից՝ գործառերի իշխանութիւնից Աջդաեղից և բարիում է անհրաժեշտութիւնը՝ ձուղել բոլոր պրօֆեսիոնալ արհեստական միութիւնները մեկ համատարած ընկերակցութեան մէջ, որ կը լինի մի տեսակ „միութիւն միութեանց“: Այդտեղից բզնում է և անհրաժեշտութիւնը՝ մոցնել կեանքի մէջ ընդհատուր, միահամուռ ուժերով մէկ կը լնդ հանուր աշխատաւորական քարականութիւն:

Աշխատանքի այն մեծ բանակի առջև, որ համերաշխ
կը լինի իր ծրագրով և տակտիկայով և որ կազմւած
կը լինի ամենաբարզմատեսակ արհեստներից—մի այդպիսի
բանակի առջև յետ կը նահանջեն և կառավիրութիւնը
և կապիտալիստները, որովհետեւ նաև այդ բանակը կու-
նենայ իր ձեռքբում մի այնպիսի անողութ զէնք, որպիսին
է՝ թն փչականուր գործադրութ...

Այս գույքը առաջ է հասկանալ թէ ինչու մեր
կունակցութեան պահանջների շարքում կան և այնպիսի
պահանջներ, ինչպէս՝ պրօֆէսիօնալ միութիւն-
ների անարդ գել կազմակերպումն և գործա-
դուների ազատութիւն:

Վ. ԱՐԱՐԱՏՄԻ

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Բ Ա Կ Ա Ն

1871-1907

三

1903 թւականը՝ գործունելութեան այն տեսնկու շըջանը
և ընդհանուր վտանգով, սպառնալիքով յլի այն տարին է,
ուր արդէն բացորոշապէս զգալի էր կատավարութեան մտա-
դրութիւնը և կատարելիք յարձակումը։ Երկու ընդդիմա-
դիր ուժեղը՝ յեղափոխական ու բռնակալական՝ կը դիտէին
զիրար ու կը լրտեսէին իրենց փոխադարձ շարժումները,
իւրաքանչիւր ինք ամփոփելով իր վրայ, իւրաքանչիւրը
սպասելով աղոտանշանին։

սպասելով ազդանշանիր:

Գեղրգին յանձնւած էր Սնտոքի պաշտպանութիւնը, ուր՝ դիրքերուն մէջ կը հսկէին հայդուկներն ու ժողովորդը: Պէտք էր կազմ ու արթուն ըլլալ՝ դիմաւորելու համար յանկարծական ամէն պատահար: Սակայն հակառակ բոլոր դուշակութիւններուն, թշնամին յետաձգեց իր մտադրութիւնը աւելի պատեհ հանգամանքի:

Աշնան սկզբի ամիսներուն, Գէռոգո պարտաւորեցաւ իջ-
նել դաշտ՝ հրահանգներ տալու, կարգադրութիւններ ընե-
լու և դաշտի ինքնապաշտպանութեան գործը կազմաւորելու
համար. Նոր բարձրացի էր սարը, երբ վերջին ամիսներուն
լուր հասաւ թէ Տալուրիկը վասնգի մէջ է. Աճապարեց
անմիջապէս դէպի սիրելի Տալուրիկը որուն պաշտպանու-
թեանը համար այնքան անդամններ կոււած և իր կեանըի
գնուվը օղնութեան փութացած էր Բարեբախտաբար ունէ
լուրջ դէպի տեղի չունեցաւ և ինք թուուց Տալուրիկը ու
գնաց ձեմու. Ուստի առկեմտեան Հարաւային կողմերու հայ

զիւղեքուն՝ Խշնճարի, Արդկունքի, Ընկուզակի և Հեղինի
պաշտպանութիւնն ապահովելու քիւրդերուն յարձակման
դեմ՝ Այս գիւղերուն բնական դիրքը և կերպնական ապահ
հովութիւնը կը պահանջէին թողուկ իրենց փայրերը և
քաշւել ներս, դէպի Սասուն։ Զափուշ հսկեց տեղափոխու-
թեան և ապահով, անվտանգ յաջողցուց դաղթումը։

1904-ի Ապրիլին արդէն սկսաւ ընդհանուր յարձակումը և բանկեցաւ Սասնոյ ապստամբութիւնը:

Չափուշը՝ ապստամբութեան առաջին օրերուն բոնած էր Խշինձորի, Աբրդիունքի, ընդհանրապէս արևմտեան Հարավի շրջանին և այդ գիրքերուն պատշաճութիւնը կ'ապահովէր. բայց երբ լսեց որ Կէլիկուզանի շուրջը թնդանօթները կորսուան, անմիջապէս քաշեց իր հետ բոլոր ժողովուրդը և վագեց գիմադրութեան կերպունը:

Կուտի ուղի երրորդ օրը Ապրիլ 19-ին՝ Անդոքի գիրքերուն
պաշտպանութեան գլուխը կանգնած էր Հեռուեն արդէն
քրդական խուժանը և կանոնաւոր զօրը կը յառաջնար.
Հանգարտ ու պաղարիւն՝ թողոց թշնամին որ յօտենար,
ո՞չ մեկ շարժում, ո՞չ մեկ հրացանի ճայն գիրքերէն: Թղշ-
նամին բացարձակապէս համոզւած թէ՝ իր մարդիկն են
Հոն սպասողները, համարձակ ու աներկիւղ յօտենալով՝ իս-
լամական բարեկ տաւա.

—ԱԵԼամն ալէքիմ...

Այն ատեն հրացանները որոտացին:

Բարեկին պատասխան գիրք երուն ետևէն յեղափոխական գնդակին երը սուլեցին, մինչ Գէորգը յանկարծակիի եկած կ. մասսաը թշնամիին ետևէն կը պոռար.

— Ո՞ւստի ո՞ւր կուգաք. Գէորգ Զավուշին բոյնը...

Այդքան զօրութեան ունախ վասնումը, մղբեցնութեան
կը հացնէր կառավարութիւնը՝ որ վարարած գազանի նը-
ման սկսաւ հալածել անըլեռնելի բայց ահաւոր բուռ մը-
յեղափոխականնելը: Դաշտին մէջ յաջորդաբար իրարու-
տեև տեղի ունեցան Գոմերի, Կուրաւուի և Շամիրամայ-
կուիները, որոնցմէ երկրորդին մէջ թշնամին ձգեց 40 զին-
ւոր ու չէրեզ և բաւականաչափ սազմակիթերք: Շամիրա-
մայ կուի միջոցին, ողբ տեղ 14 ժամ, Գէորգը հակառա-
կորդին ամէնէն ուժեղ թևին վրայ ցանեց այնպիսի աշար-
կու կրակ մը, որ թշնամին չը կըցաւ տոկալ ու սարսափահանը
սահանջեց: Երեկոյեան մութը կոփելէն ետք արդէն քաշա-
նահանջեց:

բի նումը սա զը սատել ու զը հայութեա ու զը հայութեա կամաց է կը ասիկիա,
Հայ Եթզափիմիկաններու Հայհանջ Քիւրոցն է կը ասիկիա,
կատարւած ժողովութիւն սիրոյն Համար, քանի որ այլևս
դիմագրութիւնը ոչ միայն անօգուտ էր, այլև միսասակար՝
լայզակ բնակչութեան կեանքին ու դոյքին. նամէրտ ու ա-
մէն բարբարութեան արամադիր կառավարութիւնը՝ չի
կը ապահով գլուխ գալ յեղափոխական կուտողին հետ, կը պա-
տուհասէր անզէն գիւղացին և վրէժինդրութիւնը կը յա-
գեցնէր՝ այրելով արտերն ու կալերը:
Ուժամարի մէջ գումարելեցաւ վերջին Զինորական

Աղթամալիք ունեցած է այս գործությունը՝ կատարել անհաջող աշխատավոր պատճեն ու վատ գորշամանին խորհուրդը... Հեռուուն մեւ ճակատագրին ու վատ գորշամանին հետ մեն մինակ կը մնար դժբախտ, անտէր ժողովուրդը նորէն կը չոքէր գերութեան մութ մառախսութը որբացած սարերու դադարթներուն և մայր հողին բազմաչարչալ է անձեռն վաստ

կուրծքին զ ըստ՝
Խումբը կը հեռանար, բայց ստքերը առաջ չէին. Երթար
սրտերը անդադար կը թռչէին դէպի ետ, դէպի Սասունն ու
աւերակ Տարօնը:

Այդ յաղիչն Սորհուրդին մէջ եր որ որպէս եցաւ ըստու
ներէն մէկը ետ դարձնել, ե'ա, դէպի ժողովրդին ծոցը

զայն չի մատնելու համար աւերիչ յուսահատութեան ու
մահաբեր ջլատումի: Եւ այդ պարտականութիւնը սիրայօ-
ժար վերցուց իր վրայ Գեռգալ՝ ինք, որուն սրտին արդէն
այնքան մօտ էր որոշումը:

Երբ հաւաքած իր 17 ուղեկից ընկերները, վերջին անգամ ողջագորեց Անդրանիկիլ, տասնեակ փոթոսիկալից տարիներու ամէն յուզումները, ամէն վրդովումները և բոլոր խորոշիները ճաշակած այդ պողպատէ հոգին չի կրցաւ սառաւոթեամբ դիմաւորել դաւան բաժանումը և իր աչքերը թրջեցան արցունքներով։ Բայց գաղափարը՝ աւելի իւանկու սիրելի քան ընկերը, քան զէնքի անմուանալի եղաւը, առաջ վարեց զի՞նք։

Հովուսոյց առաքածանները շտկեցան գէպի Ալալթ՝ սև
17 կտրիմները անհետացան Վանայ կապոյտ ալիքներուն
վրայ:

Հազիւ անհետ եղած էին անսնը, արդէն Աղթամարք պաշարտոծ. Էր ու կըսկսէր ուժակածութիւնը:

Կառավարութիւնը Համերայայ կոհեւին իսկ յաջորդ օրը ամէն տեղ հեռագրած էր ծովը և խիստ հսկղութ եան ենթարկել և բանտարկել հանդիպած բոլոր նաևերը:

Գերագ. անտեղեկան թշնամին կոլմէ եղած այս կարգա-
դրութեան՝ կը մօտենայ նաւով կծուակայ քարերուն։ Տղոց-
մէ մէկ քանին հազիւ սորերնին ցամաք դրած՝ գիշերային
մժութեան մէջէն դարձնաւուտ թիւքը զօրերը բուռն
կրակի մը կ'ենթարկեն զանոնք։ Զալուշ՝ յանկարծակիր ե-
կած, չի կորանցնել սակայն իր մոքին կորուկ վճռողակա-
նութիւնը և պաղարիւնութիւնը. կը հրամայէ տղոց շաւ-
առով առաջ անցնիւ և գիշը բռնել կծուակայ քարերուն
գագաթը։ Հռու է որ պատւական, ամեն հիացումի արժանի
աւազմիկ կարաւորները՝ զո՞ս տալով միայն մէկ ընկեր՝ Աս-
տուրը, իր թաշին գէպի նէմրութիւ լանջերը, թշնամիէն
խլելով բաւական թուով դրէս Սերոբի այս պատմական
օթեանին՝ նէրութիւ սարերուն վրայ օր մը մնալէ ետք,
կ'անցնին Մուշ։

Անլուր հարտածներուն և խստութեանց ենթակայ ժողովորդը՝ որ ֆէտայիներու մեկնումէն ետք, անձնատուր էր եղած ու անձկութեան, ծանր թափիծի ու մնացած ինքի գլխուն, անկարող զեկավաբելու իր բաղդը, երբ իմացաւ գերզգի ներկայութիւնը՝ իր մէջ, իր բով ու իրեն մօտ, իրին ունեցաւ սփոփանքի թեթև սարսուռ մք, կրկին իր հոգւոյն խորը զգաց յայսի մը բարախումը: Գերզգը հան էր —կեցեքիչներուն սարսափը:

1904 էն մինչև 1907, իր եղերական մահւան օրը՝ գերգի կատարած գերն ու գործունելիթինը գուցյ է ամենին դժւարն ու դժնդակն է քան մնացած իր բոլոր զահաբերութիւնները։ Օր ըստ օրէ բռնութեան տակ փելիքապէս ու նիւթեապէս հիւծող ժողովորդ մը՝ անխուսափելի կերպութիւնը կր գիմեր նաև բարյական քարբայման. ոչ միայն քերդ ու թիւրք պէկերու, աղանձներու և ասպասակաղըններու երկաթէց ձեռքը կը ծանրանար հայ աշխատանքին, հայ օճախին ու նամաւունին վրայ, այլ նոյն իսկ ժողովորդին ծոցէն կը փեկին այլասեւածներ, մատնիչներ ու կենքեթիչներ. Պէտք էր պատել իրաւագործի և ուժաթափ տառապղնները այդ ամենուն ժամանիքն ու կլափէն։ Խր պարտականութեիւնն էր կուցիլ արտաքին ու ներքին բոլոր սողուններուն դէմ, ու ցացմէ շատերուն դլավիր արդէն կրցաւ ջախճանել. յիշենք միայն ամենին դիմաւորներէն մէկը՝ մշեցի քէրիմ աղան՝ որ բռնութեամբ, բիրու ուժով ամրացած էր Ակիմն հայ գիւղի ամբողջ կեսին, գերութեան ու տարրագարհակ աշխատավորների ամբողջ գիւղացինները։ Քէրիմի չարաչար մահը փրկեց ոչ միայն Սլիճանը, այլ և շըջակայ բոլոր հայ գիւղերը այդ զցւելի գամբիուն։

Գետրդ մէկ կողմէն պատուհանելով չարագործները, միւս կողմէն իր խոկ ձեռքքով՝ նպաստներ բաշխեց կարօտեալներուն, համանելով հայ աշխատաւոր ժողովուրդին նիւթական ու բարյական կարիքներուն միանդամայն ուղբան կը ներէին իր ուժերն ու իր միջոցները:

Գուցե՛ այս անզուգդական հերոսին բեղմնաւոր կեանքը տակաւին թերի դիմք է, էապէս յ եղափոխ ականք ան

պակաս մը ունենար, եթէ գոհովովի եանք բաժալը Հյորդէր եթէ իր գարշելի տղեղովի եանը մէջ չ'արտայալաւէր ապրախառութիւնը անոնց, որոնց նւիրեց ամեն ինչ, և՛ երիտասարք զութիւն, և՛ խանդ, և՛ արիւն, և՛ կեանք: Եղան, այս, հայ դիւլերու ծոցէն իսկ գժնէ վատեր, որ փորձեցին բանից թոյնով վերջ տալ անոր անդին կեանըին:

Հալաւական շարունակ, վերջին երեք տարիներու ընթացքին, չունենալով ո՛չ մէկ հանգստի օր, ո՛չ մէկ հանգստի բողէ, ո՛չ մէկ խաղաղ քուն, բռնադպատեցաւ, ակամյա խարսի և Ալվարինճի մէջ մզել երկու կոփիւներ անպատճառ թշնամիին դէմ, առաջին կոփիին զոհ տալով եղօն՝ ձահիճներու մէջ և երկրորդին՝ բոլոր իր ընկերները, անվտանգ մալով ինքը միայն.

Ընկերներու բոլոր թախանձանքը ի զուր անցաւ՝ դուրս
է երեւու համար զինք, ատենաւան մը համար, երկրէս, ուր
արդէն առարիսյ գարձած էր կառավարական բուռն հետա-
մտութեան ու անխնայ հալածանքի: Ինք իր անձէս աւելի
թանկ կը դնահատէր ժողովուրդին ցաւն ու տառապանքը
և այս պատճառով հսկեց այդ ցաւին ու տանջանքին, կը-
ւելով անսոնց պատճառներուն դէմ տեականապէս ու ա-
ռանց զինադադարի:

Հաստու վերջապէս ուե օրը, մայիսի 27-ը: Ծուռենի ու
17 բնկեներու հետ իջած էր Սուլամի. ստիպագական գործի
մը աւ իթով ուր հանդիպեցան նաև երկու թիւլքեր
բարեկամ ճանչւած մինչև այս տաեն ու վատահելի:

Քանի մը ժամ չէր անցած թիւրբերու մեկնումէն, երբ
դիւղը պաշարւեցաւ սստիկաններով ու զօրքով Սոլուփը
յայտնի է իր հարի, ռազմական տմէն դիրքէ ու յարմա-
րութենէ զուրկ հանգամանջովը: Անխուսափելի կրիր ըս-
կաւաւ գերորդ Զալուշ իր ծանօթ յանդգնութեամբն ու
խիզախումովը դուրս եկաւ գիւղէն՝ յարձակելու ահագին
բազմութեան մը վրայ ու ցրւելու գայն: Անկարելին կը
փորձէր: Դեռ կռւին սկիզբն իսկ՝ չքնաղ հերոսը զարնւած՝
ինկաւ արդէն: Սպազանցի Գալէն, նոյնքան առիւծափիրտ
կտրիճ մը և վաղորեայ զինւոր, որ անքաժան ու կաթես-
երդւեալ ընկերն եղած էր գերորդին, մասնակցելավ անոր
հետ կողք-հոսքի բազմութիւ հերոսական պայքարներու
տեսնելով խաւարումը Տարօնի արևուն, առաջ նետեցաւ
ինքն ալ վրեժինդրութեան մռնչիւնը շրթունքներուն
վրայ, բայց ձակաստադրակախտն դնդանիլ փուեց զինք ալ գե-
տին, և անքաժան տարիներու գաղափարական ձգտումն
ու ազատութեան մարտնչումներուն մէջ, անքաժան ու հա-
ւատարիմ մնացին նաև երկու քաջերը մահւան իրենց սկա-
տին մէջ այ:

Սառանց՝ Հերձելով իր ժայռոտ կողերուն կրանիթէ արդանիկը՝ վրեժինդրութեան ու փառքի օրւան մը մէջ Ազատութեան ու Արդարութեան գծնկակ պսյշքարին իբրև հասուցում դուրս ժայթքած էր այս մըրկաթե Ասպետը, որ երբէք չը գիտցաւ ամօթաբեր բնկրկումք:

Դժւար և անհնար է բանի մը էջերով և ժուռցիկի տուղերով զծել կեանքը մեծ սահատակին որ, անսահման անձնեիրութեալը ու ապշեցոցիչ համարձակութեամբ մը 18 տարի առանց գենը վայր դնելու, մդած է քառասահեն աւելի կուիներ յաջմական և հիանալի իր վեհանձն հոգին՝ անողորմ ու անսիրս բնաւորների առջև և աղաւնիփ պէս քաղցր իր ամենօրեայ կեանքին ու ընկերական վերաբերունքի մեջ չէ առնչցած ոչ մեկ փառակիրութիւն բացի զենքի յաջմութենէն: Այդ տարօրինակ հսդին տասնեակ տարիներ մշտական սարսափին եղաւ ժողովրդի բոլոր բնաւորներուն, միւս կողմէն անսահման ժողովրդականութիւնն ու պաշտամանքը իր ետեւէն քաշեց: Որովհետեւ իդէալը՝ որ առաջնորդեց իր կեանքը, այնքան սորբ ու նէրական էր՝ որքան իր սիրած ժողովրդին տասնջանքն ու թշուռութիւնը:

Հաւատը՝ յեղափոխական դիմոդրութեան ու սկիբում-
ժողովրդական դատին, ահա այն նշանաբանը՝ որուն մշտե՛-
ռանդ հետեւցաւ իր ամբողջ կեանքի ընթացքին և որուն
բայց մը չը մտաքերեց ու աւաճաներ լնիկան կեցաւ կրկեսին

մէջ՝ աղեղը ձեռքին ու կապարձռ ուսին, կեցաւ՝ ինչպէս սպարտացին իր հայրենիքի Նևիրական պարտականութեան գլուխը, և ինկաւ՝ ինչպէս օրինապահ և քաջարի զինւոր:

Ու վաստակաբ Առաքելոց շուրջ էլլու ու գույնը մասնաւու առաջին ճամփուն վայս սպաւու Տարօնը յարդան- քով ու հիացումով ծունկի եկած անոր մահարձանին առջե- չն աետի գրէ գողդոյնուն ձեռւ քերով.

„Անցո՞րդ, գնա՞ պատմէ՞ Հայաստանի զաւակներուն, ոլ
իր օրէնքներուն հնազանդելու համար ինկանք այստեղ :

ԹԻՒՐՓ - ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ

Թիւրբ-պալակալիան վեճը կը շարունակէի. Պարսկաստան
Նը կրաւորական դեր մը ունի, մինչ թիւրբ զօքբերը քայլ
առ քայլ առաջ կը խաղան Ուրմիոյ գաւառաւին մէջ. ինչպէս
մեր թշրթակիցը կը տեղեկագրէ, դէպի Ուրմիոյ լիճը կը
քալեն անարդել իրենց արիւնառուշտ հետքերը ձկերով ամեն
տեղ. արդէն սահմանագլխիւն 60 քիւրմիթը ներս մտած են
և մտադիր են ձմերել այդ աղքատ և գժբակած ժողովրդի
գիւղերու մէջ անոնց պատառ մը լեղի հայր հարամ՝ ընե-
լով: Պարուկաստանը ոչ ճար ունի ոչ փուլ կասեցնելու կամ
ետ մզելու այդ գժպիցի և շինծու արշաւանքը, իսկ դիւա-
նագիտական միջոցը անզօր է, որովհետև ուժ շահնի ետելը
Ռուսիա և Անգլիա, որոնք որոշ աստիճան մը երաշխաւու-
են սահմանագլխի քաշնագրութեան, շեն կրցած ցարք հա-
կառակ իրենց կեղծ սպառնալիքներուն խօսք հասկցնե-
սուլթանին, որ սուտ ու շիլ պատրաւակներով—հայ Փէտա-
յիներն ալ խառնելով գործին մէջ—կը տեղաւորէի Պարս-
կաստանի բարեբեր այլ թշրթառաւառներուն մէկուն մէջ
կամ նոր բացատրութիւնով „Խաղաղ թափանցումի սկրզ-
բունքը կիրագործէ Կործես ցոյց տարու, հակառակ միջազ-
գային սկզբունքին, թէ թիւրբիան, իհարիին, կարող է ըն-
դարձակիր թիւրբիան Ալրապատականին չժօտենար, որով
հետեւ Ռուսիա յայտարարած է որ այդ սահանգը իր «ազ-
գեցութեան շրջանակին» մէջ կիյնայ:

Հազիկ գեղեցիկ իրանմա, որ երբեմն կը սի մեծ ակզեռնք-
նսը տաւ մարդկաւթեան, վճաւական ժէստով մը Որպիդի
լուսաւոր թագաւորութիւնը կը հաստատեր,—իբր նորու-
թիւն իսլամական աշխարհին մէջ—յանկարծ իր անպաշտ-
պան դրութեան մէջ հանդիսատես կը լլայ անսպասելի արշա-
ւանքներու և նորմանդ փորձութիւններու Պարսիկ ժողովուր-
դը, ափսո՞ս, չունի մեծ Յեղափսիսութեան խցանքը, երբ
Փրամատիկան ժայռվուրդը բիրերով ու ժանգոս սուրերով
հալածեց գուրս վլւտեց օտար թշնամին, որ կը համարձա-
կէր դալ պղծել իր ազատութեան հողը Ն գուր, Մ է ճ Լ ի-
ւ ը (խորհրդաբանը) կամբաստանէ կաւալարութիւնը որ
չը կինար պաշտպանել երիկիրը: Խանները, միրզանները անողոք
և մեզի աւատականութիւնը ծծեր են այդ սիրուն երիկը
կենսունակութիւնը և զլատեր են անոր բարյական առժե-
երիկիրը վլլիլած տուն մը դարձն երով ուր քամին ամէս-
կորմէն ներս կը խառնէ: Աչ Շիր-խուռչիդիրը, ոչ Ալիի մեր
դաշոյնը, չեն կինար այս ասադնապալից բոտէին գորալիդ ըլ-
լալ հարթենասսիրական խրոխտ թուփ մը հարկաւոր է բայց
ոչ: Ճեռունանան:

Համիդ օգտականութեալ Պարսկաստանի անշխմանական և անպաշտպան գրութեանէն, կը ստադրէ շաղ մը տալ իր երեսուն տարւայ կարստաբեր և աղջինողորմ թափաւարութեամ —որ մահ կը հստի, —թոյլ Պարսկաստանէն հանելով այ անթիւ ու անհաշիւ կարուստները որ այդ հերթիքը հասցու իր երկիր գլխին:

Հողային աւատելութեանէն դուրս, Եթզգի շաբագմոծ
նպատակ ունեցած է այդ արշաւանքով վախցնել Պարսիկ
ները և թույլ չը տալ որ ազգատական ըէժիմը հաստատ
իրամ երերի մը մէջ. չէ՞ որ այդ փառիշահը, ցինած օրէ
արինալու և անհաշտ և գոռեհիկ թշնամին երած է ամեց
մարդկային լաւածառիկութեան, չէ՞ որ իր կեանքին մէ

լաւծ է միմիպյան „Քէ Էլէնիկ“ խօսքը: Կը հաւաստեն որ պարսպիկ բարձր գասակիւրդին մէջ, սուլթանը մեղասկիցներ ունի, և նոյնիսկ հազարաւոր սոկիներ շռայլած է Պարսկաստանի մէջ, վիճեցնելու համար սահմանադրութիւնը որ խորթ-կը հնչէ խալիֆայի ականջին: Անկարելի բան չը կայ, այդ կարելիս թե ենա աշխարհներաւն մէջ:

Սուլթանի այդ յանդուզն ըրբութեան ետև կեցած է գերմանիան - ինչպէս հայկական ջարդերու ատեն - որ թիւք-քիյ ձեռքով կուղէ իր շահները դ ը ս տ ե լ այդ կողմերը և խայթոյներ տալ անկօ-ռուս համաձայնութեան Ամբար-տաւան և բայի Քայլէրը, որ իր աստածանշական բարոյա-խօսութիւնով աշխարհի ականջները կը տալսկայնէ, փոխա-նալ շնական խալիքայի բաղաւեկը զինելու և անոր սւելելը գալստնացնելու անմելու անպատճառ ժողովրդ մը թշւառա-ցնելու, լու չէ՞ր ըլլար որ անդրադառնար քիչ գերման հա-կադիր բարոյականին վրայ ուրիշ անյետալարձ փախչելիս, զամանակաւում ինի ինհերու մոտ տաւա...:

Սակայ իր զորքը թարց առաջ է առանձ և անախանձելի Սահման պարսիկ ժողովուրդը եռառնդուն և անախանձելի գիտակցութիւնով մը —որ պատիւ կը բերէ իրեն—այդ տագնապին մեջն առաջ մղեց Սահմանադրական պայքարը և յայթանանիեց:

“ սր Շահը, ե վերջոյ, վաւերացուց Սահմանադրութիւնը
իր բոլոր հետևանքներով, ոսհմանափակից արքայական կա-
մայականութիւնը և հոգեւորականութեան իրաւունքները, յայ-
տարարեց նախարարներու պատասխանաւութիւնը, անձի,
կրօնի, մամուլի պատասխանը և այլն, որոնք կը համապա-
տասխանեն Մէջնիւթիւնին:

Ալի Մէհմէդ Շահը, որ զիտէ գնահատել Խայեալի
զինիի կուժերով լի քաւեակնեղը,
„Աւամ մը զինի նոր բազաւորութենէ մը լաւ է“
ուսնեցաւ նաև իր ժամանակին սիրելի ըլլալու և զայն ար-
քանչ և մասնաւութեան ճամանակ մէջ ունեւու գեհան-

Այժմ թէ հրանի մէջ գլ լսագիր կը հրատարակեի, ու
ըսնք, ամէնքն ալ հակառակական լեզու ունին: Բայց թէ
այդքան լեզուները պիտի կրնան յշկել ուսուական անուղ-
ղայ կոպտութիւնը, որ ամէն նեսով և գրուժ միջոցներ գործ-
կը գնէ զարկատանի ազատական շրթումը խեղդամահ
ընելու համար: Ըստ իրաւամբ անգլիական թերթերը խղճի
խայթ կղզան, որ անգլօւուս համաձայնութիւնը Պարս-
կաստանի մասին, մի գուցէ առիթ և ազատութիւն ապ-
շարի կառավարութեան մահմեռ ընելու Պարսկաստանի
նորածին սահմանադրութիւնը:

Ար սիրենք յուսալ որ Պարսկաստանի ժողովուրդը, գու-
զելի հայրենասիրութիւնով և անձնէր յարատեւութիւնով
մը պիտի կարէ անցնի այս պատմական ալեկոծ հրւանդանը,
պիտի կրնայ կորովանալ և գուրս վենդել արիւնաբըռու սուլ-
թանին պաշըպօզուքները, վարձկան աւագակները, պիտի
գիտնայ պաշտպանել օտար ոսնճգուռութիւններու և ինտրիկ-
ներու դէմ իր երկրին ամբողջութիւնը և ինքնուրոյնառ-
թիւնը և պիտի գնէ նիւել իր երկիրը պարկեցա աշ-
խատութեան, և անմոլեկրն յառաջադիմութեան ճամբա-
մեջ և իր ալ իբները պիտի նետէ հեռուները սասան եցնե-
րու անարժան դահէրը, իրենց անարժան դահայներով:

Երանի վրէժը այդ պիտի սլլայ եւլոգի ուղագոլծներու կառավարութենէն:

ԱՄՍԱԼՈՒՐԵՐ

Լօնգոնում հրատարակող անդլիական սօցիալ-դեմոկրատ կուսակցութեան ամսահանդէսը „The Social-Democrat“ անունով իր հոկտեմբեր 15-ի համարում քաղաքացին արտատպել է մեր այն զեկուցումը, որ Հ. Յ. Դաշնակցութեան անունից ներկայացրել էինք Շառուագարտի միջազգ. սօց. համագումարին: Հանդէսի խմբագրութիւնը այդ առթիւ տալիս է մի քանի համարական մեկնութիւններ. նա հրատիրում է իր ընթերցողների ուշադրութիւնը հայ գաշնակցական սօցիալիստների առանձնայատուկ տաքտիկայի վրայ, որ նա դիտում է իբրև մի երկաթէ անհրաժեշտութիւն հայկական իրականութեան մէջ:

„Սօցիալիզմը պրով“, „Socialisme by the sword“ — այս վերնագիրն է կրում անգլիական սօց.-դէմօկրատ հանդէսի մեջ վերաբերեալ յօդւածը, որ սկսում է այսպէս: „Խաղաղ միջոցներով եթէ հնարաւոր է. բռնի միջոցներով, եթէ անհրաժեշտ է — այս է սօցիալիստ ընթերցողների պատասխանը յաճախակի դրող այն հարցումին, թէ ի՞նչպէս են նրանք ուզում հասնել նպատակին. Այդ նոյն եղրակացութեանն էք գալիս, կարդալով այն զեկուցումը, որ ներկայացրել է Հայ Սօցիալիստ-Յեղափոխական կուսակցութիւն՝ Դաշնակցութիւն՝ թագութիւնը լուսաբանութեան կուսակցութիւնին: Կայ մի անկիրագույն վրայ, ուր մեր ընկերները չունին իրենց տրամադրութեան տակ աւելի ազդու զէնք, քան սուրը“:

Համակրական շեշտով է անցնում յօդւածագիրը այն բոլոր արհաւրալի կունեների վրայից, որ մեր կազմակերպութիւնը մղել է թիւրքիայում և Անդրկովկաստում՝ թէ բռնակալութեան և թէ անդիտակից ու վանդէական խուժանների դէմ:

Սուլթան Համիդ սկսած է թրբական բանտերուն մէջ ևս մոցնել ջարդի սիստեմը: Տրպակիցնի բանտերուն մէջ թիւրք բանտարկեալները — կառավարական թույլատրումով, կասկած չը կայ — գաշոյներով զինամատ կը խութեն հայ քաղաքական բանտարկեալներու խուցերը և կիսամեռ կը դիրաւորեն 17 հայ բանտարկեալներ, որոնցմէ Գուրգէն Սարգիսեան անյօյս վիճակի մէջ է, իսկ ասոր ընկերը Խորայէլքան թունաւորաւած: Նմանօրինակ արիւնհեղութիւններ վերջի տարիները տեղի ունեցան նաև թրբական ուրիշ բանտերու մէջ ուրիշ աներու մէջ ուր հայեր զոհ գացին բանտակից թիւրք սրիկաներու յարձակութերուն:

Մուշի բանտին մէջ այժմ 350 հայ բանտարկեալներ կան:

Ու ու ս ս տ ա ն ո ւ մ պետական Դումայի երրորդ ընտրութիւնները նոր վերջացան: Խնչպէս և սպասելի էր, ճախակողմեան և նոյնիսկ ապատամիտուսահմանադրական տարրերը պարտութիւն կրեցին: Յունիսի 3-ի „պետական հարածը“ և ընտրողական սիստեմի յեղաշրջումը դուրս նետեցին ընտրութիւններից աշխատաւոր ազգաբնակութիւնները և ասպարէզ հանեցին միապետականներին, աշակողմաններին, և հոկտեմբերեաններին, որոնք և կը կազմեն երրորդ Դումայի մէջ ստաւը մեծամասնութիւն: Ցիշենք և այն, որ սօցիալիստ-յեղափոխական տարրերը (Թուսաստանում, Լեհաստանում և Կովկասում) բօյկու են արել կադէտները մի քանի տասնեակ ձայնով միացած փոքրաթիւ սօց.-դէմօկրատների ու տրուգովիկիների հետ՝ կը կազմեն Դումայի ձախ և կո մը մը: Այդպիսով կատար-

էց բռնապետութեան ցանկութիւնը, կազմւեց պարլամենտի մի նոր այլանդակութիւն, որ կոչւած է հյուդութիւն լինելու ցարիզմի ձեռքին, նրա գոյութիւնը յարտահեւելու համար: Ազատամիտ մամուլի տանը ընկենած է: Բայց բոլոր օրդաններն էլ խորապէս համոզւած են, որ նոյնիսկ „աշխակողմեան-հոկտեմբերեան“ Դումայով՝ ցարի կառավարութիւնը չի կարող Ծնծել վերջին երկու տարւայ մեծ իրողութիւնները և վերադառնալ անցեալին:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԱԶԴԵՐ

ՏԵՐՐՈՐ

Տաճիկ եւ հայ յեղափոխական կոմիտեների որոշմամբ, սեպտեմբերի 27-ին, Բարում քաղաքում՝ դեպի Պօլիս գնալիս, ուերրորի ենթարկչեց Վանի հայկակի վաղի Արի-Հ է յ ը: Մահի անմիջական էր: Ահարեկից ազատ է, հակառակ ոստիկանութեան ձեռք առաջ առաջ առաջ իսպագոյն միջոցների:

ԱՀԱԲԵԿԻՉ ՄԱՐՄԻՆ

ՍԱՍ

Մի քանի ամամում կեղծարարմեր ու դրամաշողթներ, քում դրած Պարիզ, ժըմեկ և եւրոպական այլ քաղաքներում, փորձում եմ շարումակել իրենց շահատակութիւնները՝ դաշմակցական ամւաթ տակ: Դրամաշողթների այդ խումբը մորերս զիմումն է արել Վիեննա ապրող մի հայի՝ դրամի պահանջով, սպառմալով մրամ, մերժման դէպում, մահւաթ պատիժ: Իրողութիւնը հաղորդաւած է Արևմտեան Բիւրօյին:

Այդ անարգ փաստի դիմաց՝ պարտք եմք համարում յայտարարել:

1) Կազմակերպութեամ զմդիմաթուր ժողովը խստի արգելել է սպառմական դիմումները դրամական գործում, և ուրեմն այդորիմակ փաստերը ոչ այժմ և ոչ ապագայում որևէ կապ Դաշմակցութեամ հետո չեմ կարող ուժեալ:

2) Այս ամօիմք, ամամում և կեղծարար, որոնք կը փորձեն շահագործել կազմակերպութեամ ամումը՝ դրամաշողթութեամ համար, կ'եթարկվին, համածայմ կուսակցութեամ «Կամումազրի», խիստ պատասխամատութեամ և պատիժ:

Ներկայ դէպքի մասին արդէմ հաղորդաւած է Դաշմակցութեամ պատշաճ Մարմին:

ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԲԻՒՐՈ

ԿԵՂԾԱՐԱՐՆԵՐ

Ասեամէ մը ի կեր Պօմթըմի մէջ՝ բողոքող Դաշնակցականներու խօսքերը կըլլամ։

Նվատելով որ հայ հասարակութիւմը և հեռաւոր ըն-
կերպեր, ամտեղեանկ իրողութիւմներում, կրթած թիւրիմա-
ցութիւմներուց զոհ ըլլաւ, պէտք կը զգածք պշատօմապէս
յայտարարելու թէ «ըռղորդող Դաշնակցականներ» գոյու-
թիւմ չուժիմ ո՛չ միայն Պօսթընի այլև Ամերիկայի մեր ամ-
բողջ շրջամակիմ մէջ:

Հետևաբար, ամողք որ կը խօսիմ ատ ամումով, կեղծարմեր եմ և չ. Յ. Դաշտակցութեամ ամումը շահագործելում համար՝ պատասխան ատ ու ատ ու:

ξ. 8. 7.

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻ ԿԵԴՐ. ԿՈՄԻՏԵ

ՀՐԳՎԵՐՔԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿ

(Դաշնակզութեան Պալքան. որջանի ընկերներուն)

ՀԹՎԵՐՄԵՐ, այս պահում, իմչպէս օրինակմերը ցոյց կուտամ, տրամադրութիւն մը կայ որ ԲՄՀԱԿեամ այլ և այլ Բատածմերքի ամրատմեր դիմեմ Դաշնակցութեամ շարքերը։ ԲԹՎԱԿՄԱՔԲԱՐ բարոյապէս իրաւումք չուժիմք այս կազմի դիմումներում գոհացում չի տալ, սակայն սլարա-առ մը կայ, որ պէտք է խստօքէ Թկատի առնել։

Մեր տեղակամ մարմիմմերը ու ընկերմերը մմամա առիթմերու տակ պէտք է չափազամց խստապահած ըլլամ դիմումը կատարող ամծիթ բարոյակամ ըմթացքիմ վերաբերմամբ, Յախապէս ստոյգ աղբըլսմերէ տեղեկամալով թէ խմզրոյ առարկայ մոյշ ամծը՝ արդեօք զեղծումներ ումեցած չէ իր պատկամած Յախկիմ կուսակցութեամ մէջ կամ յեղափոխականապէս արդար դատապարտութեամ մը եմթարկած չէ, իրողութիւններ՝ որոնցմով կը բացատրի շատ ամզամ մեզի դիմող ամծիթ ներքիմ շարժառիթմերը:

Դաշտակցութիւնը բաց պէտք է ըլլայ ո՞չ թէ ամէն համ-
դիպած կամ այս ու այն կերպով արդէն արատաւոր մար-
դու առջև, այլ ուղղամիտ, ազթիւ ու ամէն կասկածէ և
մեղադրասթեռէ ազատ ամծնաւորութեամց առջև։

ξ, β, γ.

ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ԿԵԴՐ. ԿՕՄԻՏԵ

ቃ ከ ማ በ የ ቤ ሻ

Ծառայող բնկերներ !

Ահա արդէն մի քանի տարի է, ինչ հսկայական Ռուսաստանի ամբողջ տարածութեան վրայ մղում է բուռն-պայքարը Ճնշածների և Ճնշողների միջև կեանքն անցնելով պատմական զարգացման որոշ ճանապարհ, մտալ յեղափոխական շրջանի մեջ՝ Կրոս Ընթացքը, վայրիկենաբար թուլացած Լինելով, այժմ Հանդիսաւոր է և գեղեցիկ: Հարստահարւած աշխատաւորները ճանաչեցին, վերջապէս, իրենց իրաւունքներն ու շահերը և միաբան ուտքի են կանգնում իպաշտապանութիւն իրենց ընկերների, ընդդեմ բռնակալական կարգերի—որոնք ճանաչում են միայն կապիտալիստաների շահերը—և ընդդեմ նոյն արդ կապիտալիստաների:

Ընկերներ, ծառայողներ ամեն կարգի, դուք մի մասն էք կազմում աշխատաւորների այդ մեծ բանակին Ոչ մէկը ձեզ-նից ապահովւած չէ գործատէրերի կամայականութիւննից: Ամեն վայրկեան դուք գտնւում էք փողոց նետւելու վտանգի մէջ: Ոչ մէկը ձեզնից չի կարող փոխել տիրող կարգերը: Եւ սակայն ոյժը ձեր կողմն է այն օրից, երբ դուք կազմակերպւել էք արհեստակցական և կուսակցական միութիւնների մջի: Դուք գիտակցաբար և յամառութեամբ պաշտպանում էք ձեր գործը Մի գրոհ միայն բաւական եղաւ աշխատաւոր մասսաների կողմից, որպէսզի բռնակալութիւնը կորցնէր գլուխի և տափառապարի վայրկեանին հրապարակ նե-

տէր Հոկտ. 17-ի մանիքեստը՝ ազատութիւնների տարտած
խոստումներով, մի մանիքեստ, որից նա յետոյ Հրաժարուեց,
յենւելով իր սւենների վրայի նա փակում, ոչնչացնում է
առանց այլութեան իր իսկ թույլատրած արհեստակցա-
կան անմեղ միութիւնները, Հենց որ դրանք պաշտպան են
կանգնում իրենց անդամների արհեստակցական շահերին:

Բայց հեռու չէ ցաման ժամը և նա կը յենւի իր սե-
փական սւենների վրայ: Այդ ժամը նախօրօք գուշակել ան-
հնարին է: Զգո՞յշ ընկերներ, որպէսզի նա յանկարծակիլի
չը բերի ձեզ իմացէք, որ աշխատանք շատ կայ և որ նա
վեր է առանձին անհատների ոյժերից Յաղթութիւնը այն-
քան էլ թէական չէ և դժւար չէ ձեռք բերել այն, եթէ
ծառայողները իրենք վարեն իրենց դործը և աներկիւղ ու
համարձակ առաջ մղեն աշխատանքի ազատութեան կոիւրը
Չեր ստրկացումը, ընկերներ, արդիւնք է ձեր անդիտակից
ու ցիրցան վիճակի: գէ՞ն ձեցէք անձնական հաշիւները
և շտապեցէք շահագոծել իւրաքանչիւր վայրէեանը, յօ-
գուտ բնդհանուր գործի:

Մի՛ մուացէք ընկերներ, որ ձեր եռջում, սարկութիւնն
է ու ճնշումը, իսկ առջևում — ազատութիւնը: Սէկ ելք
միայն կայ — պէտք է կազմակերպել գաղտնի, իլլէգալ ար-
հետակյալական միութիւններ: Սօցիալիստական „Դաշնակ-
ցութիւնը“, որ հսկէպահապան է կանգնած աշխատաւոր
մասսաների շահերին, կոչում է ձեզ համախմբւել իր գրո-
շակի տակ: Առանց ժամանակ կորցնելու և առանց տատմն-
ման մտէք „Դաշնակցութեան“ արհետակցական միութեան
մէջ և գրաւեցէք ուրիշ ընկերներ: Լաւ յիշեցէք, որքան ա-
ւելի շատ լինէք գուը, և որքան աւելի կազմակերպաւած
լինէք, այնքան աւելի ապահով կը լինի յաղթութիւնը:
Կաւ միշեցէք, բալրը — մէկի համար, մէկը — բոլորի:

ξ. 8. η.

VII ԿԵՆՏՐ. ԿՈՄԻՏԵ

z h h f g s k n h ð h h v

Արեւմտեան Ոլորոն սասցած է.

Արմենիայի 200 քառականգնությանը՝ Գումար 213 ժր.:

Աշուականի Կեդ. Կոմիտեն

Վրեմ կօմիտէի շըշան 1906 սեպ. 1907 յուլիս վեց:
Վրեմ կօմիտէի Մ.—Անդամակնարեն նետեալ խմբերից՝ Վազգէն Խումբ
50 դրան, Բարգէն-Միւնի 44, Փոխիկ 98, Սերոք փառ 14, Վիճա-
պար 50, Միածնան 259, Կայծակ 416, Խան Աւետիսեան 124,
Պատանիկ 122, 40, Յառաջ 80, Շաջ 93, Փառ 41, Սեւ Մար 25,
Պատանիկ 68, Քենի 48, Պետօ-Մերո 41, Զոլում 16, 75, Աղբիւր-Մուրա-
սոյ 345, Բութէսի 130, Երեկոյի 1169, 95, Յերեկոյի 219,
Յոյ 345, Յութէսի 802. 75:

րանդ զիւղ Հրայր լւ. 12, Վարդան լւ. 19, 30, Արեհել լւ. 6,
մայսակարան լւ. 15, Սարգիս Անդրանիկ լւ. 20, Երասխ լւ. 8,
Մտսիկ լւ. 13:

Մինարեկ Կոմիտէի ըշան 1907 ապրիլ 1-ից յունիս 30
ՃԱԾԱԾԱՆ ԵԽԱԲԱԿՈՄԵՏՏԵ. — Անդամանինուներ՝ ԲԼԱՏԻԱՆ ԽԱՅՐ-
ԻԻՐ Անկուղի 25. 50, Տարուճող 215, Արջիս 58, Գոյօսհան 57. 50,
Քաջի 9, Միուրիս 36, Վազգեն 16. 80, Թերուն 36, Խրատախրաց
12, Աւելիսան 21:

ՓԱՏԱԿ ԵՆԹԱԿՈՒՄԻՑՔ. - Հետևալ խորհրդի բարդություն
65. 70, Կայծակ 7, Քերիկ 17. 50, Յողակ 7, Գողեաստիք 17. 65,
Ազրիպատին 18. 50:

ՃԱՌԱԳԱՅԹ ԵՎԾԱԿՈՄՄԻՑՆ. —ՀԵՏԵԼԱԼ ԽՄՔԵՐԻԾ՝ ՔՐԻՍՏՈՓՈՐ
ա. 26, 50, ՔՐԻՍՏՈՓՈՐ թ. 108, ԱՊՐԻԼ 60. ԱՐԴԻւ 26 ԿՈՐ 38,
ԶՈՒ 78, ԱՐԻՍՏՈՂԻ 27:

ԳԱՐԻ ԵՆԹԱԿՈՍՄԱՆՑՆ.—Հետեւալ խորերից՝ Հարանու 18, Թու-
մել 37. 50, Սոխիծ ա. 16. 25, Սոխիծ թ. 13, Ալոք 46, Ֆերնիք
25. 50, Մրդիկ 8. 50, Ալի՛ 25. : օ, Սեղբանիկ 31. 50. Մրասն 18,
Փայլակ 14. 50, Տէռ' 1. ս. 99:

ԶՈԼԱ. ԵՆԹԱԿՈՒՔԻՑԻՆ — Համայնքի կուրերից՝ Յօլակ 6. 30, Զարձակին 32. 50, Աղոստ 15. 75, Խամբու 49, Մարդասիրական 15:

Սիրեմի Եւթէկոնսէցն.—Հայութը յանձն 27: Առաջար
նախառոր իւ. 25. 50, Վահ. իւ. 27, պրիմած իւ. 4:

Ես թ.Ա.Կ.ՕՒՄԾԵՆԵՐԻ կազմով ԳԱԽՐՄ.՝ Անդամակիութեալ թ և Տ.Ա.Ա. խթիքից Գեղմի 28, Երևան 36, Երևան 21, 10, № 75 հանգու- նակութեան թերու 700. Դառաստանի են կայսրութիւն 200. Ճառ ա- զարի Երկայնացութիւն 496, նւէր 3-նուրիւ 2000, մի նուայիւ 30.

② a cl c b d

ՊՐԵՅԼՈՅԻ Ե ԵՐԱԾԿՈՄՄԵՆ. — Միհարսի հասոյ 705 ժամեկ, մետեալ խմբերից՝ Կիհան 54, Առիդ 24, Երասմ 54, Արձազան 24, Անդրանիկ 39, Կամմիր լու 18, և զուլ 30, Պարզլի 36. Կաւերեր՝ Կորին և 5, Անձկան 5, Գալ նիկ 6: Գունը 1000 ժամեկ:

ԱՅՍՈՒՔԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՍՏԱՆԴԱՐՏ-ՄԱՐԴԱՐԱՐԻ ՀԱՆՈՒՐ 500 ԺՐ. Խ.ՏԵԼԻԿՈՒ
ԽԱՐՔԻ ԱՐԿԱՆ 120, ԱՐԵՎԱՆ 50, ԳԱՎԱ 81, ՍՈԲՈՏ 48, ՏԱԼՈՎԻԿԻ
51, ԱՐԵՎԱՆ 52, ՎԵՐԱՆԻ 98 ԺՐ. ԳՈՎԻՄԱՐ 1000 ԺՐ.:

ՕՌՈՒՑԱՅԻԿԻ ԿՈՄԻՏԵ - Հանգստակալուրք) եւ (Դիմակի իհաւու Ռուսական 120 ժր., Դիմակի իհաւու Ֆիլյալի 100, № 1000 էւ 20, Տերերից 300, Ալարէ 10, Խավումեան 20, Մանուկ է, 3. Պ. Յովիան-Ենևան 5, Ն. Սարեան է 20, Եղբ. Հ-էն 75. Դամակի է 80, Եղբ. Ք. 50, Էմիլիայի է 100, Մանիմաքրից 200, Աղումէն 200, Դամակ 100, Կ: Տերերան 5, Պ. 3. 5, Ք. Զարեան 10, Գրիգոր 3, Խելիստան 4, Ա. Վարդանեան 1, 50, Վարդանէ 3, Ալեսանգ և Ներունեան 10, Արշակ Փափական 5, Գուրգէն Գարապական 2, Դրիգոր Պայտասարեան 2, Աւազ Մարգարեան 2, Գասպար Պայտասարեան 15, Մելքոն Գալէնիարեան 1, Ստեփան Մազմանեան 1, Սիմոն Արգումանեան 2, Ստեփան Զաւուրեան 1, Յարուրին Խորասանեան 2, Յարուրին Սահմական 1, Պորու Կարմանեան 1, Եղիսա Սեփանեան 1 Պորու Գափագեան 1, Վուամ Զազինեան 5, Համբարձում 1. 80, Անդիմ Գաբրիէլեան 1, Գրիգոր Գարապական 1, Միլիսի Մրասփես 1, Յարուրին 1, Յարուրին Մարգարեան 1, Ապագենս 2, Յովիաննես Կարսպիես 1. 50, Մինաս Պէպիէլեան 5, Պօյռու 4, Սարգեսէն 5, Պ. Պատէլի 5, Խորեն Մազմանեան 2, Մուռէկ Խոկէնդրեան 2, Գեղոր Զալուս 1. Խոյի ան Յակոբեան 1. Գալուս Աւետիսէն 1, Յովիաննես Բարսէլի 1, Աւետիս Ասուրեան 1, Գասպար Էմմէլին 1. 50, Յովիաննես 1. 50, Աւետիս Վարդանեան 1, Կանուք Խոյի ան 1. 50, Յովիաննես Խաչատրեան 1. 50, Աւետիս Աւետիսէն 1, Վարդանեան 1. Կիոնոց Մասօսան 3

Սքրինս Ալպանան 2, Յակով Տ. Խաչատրյան 4, Յարուբիս Գալյուստի 1, Վարդան Բայխուրեան 1, Աղանան Հարօնեան 1, Տիգրիկ Միմոնեան 1, Յակով Հիրիմիկուրեան 2, Յովհաննես Յակոբյան 5, Հերո Բայխուրեան 5, Եղբ. Կարանտին 3, Ասեման Յակոբյան 1 ժ:

Գումար 1555 ₾ 50 ստոր:

(Gurmukhi)

માન્યભાગિય કોર્પુસ

Հիմ-Դուրգելի 57 դր. Թըգամասդէ 23, Երևանիկ 1, Գ. Գ. 2,
Միթօ 6, Թըշչոնի 2, Բարբառ 2, Կրտկ 20, Կարո 20, Հայրենակ
8, Արաքաջ 6, Իսայակ 20, Բարեկու ուն 104, Տանեներ Խաչ 19,
Լ. Բ. 19, Վիհանկանանքին 56, Ետալսկոմ Եղան 10, Գարո 10,
Խուռան 10, Վաղինակ 29, Գաւման՝ 426 դր.:

Դահիրեն Ելքակոմիսէն

Ա. Պետրովնանի ձեռամբ (Երևանից) Աշխատավոյն մէջ հանգստուած ի նպաստ Երկիր կրառող զինուարներու և Խորհրդական բանակալներու 4019 դր. Աշխատավառակն „Ս.Հ.Կ.Խ.“, խմբի անդամնեար 292, և. (Գանձիր) „ՀԱՅԱՍՏԻ“ խումքի անդամակնեար 305, Սամբար Վահենիի ձեռամբ „Զարդիր“ խումք անդամակնեար 215, „Լորի“ ձեռամբ Ծ. Արեւ 20, Կոյջակի, թ. Կոյջակի և Ներսեսի 10 ալբան Հենրիկուսը գումար 4881 դիմեց ուղ Եղիպատրիս:

Հ Ա Յ Ա Յ Ե Վ Ե Վ Ա Կ Յ Ա Խ Թ Ե Վ Ա Յ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

8r. u.

1.	Ազգամշտական ողի (սպառ.ած)	.	.	.	10
2.	Ազգախորհրդական վետենից (սպառ.)	.	.	.	.05
3.	Խարսիկ սպառակ (սպառ.)	.	.	.	.05
4.	Գլուխակ ազգայինքն. Ֆ. Էնթել.Ս (սպառ.)	.	.	.	.40
5.	Հայ Յեղ. Պատմակցութեան ծրագիր. (Բ. սպաք.)	.	.	.	—
6.	Կուկրական խմբի առօսութիւնը. (սպառ.)	.	.	.	.20
7.	Հայոց լիտուանիկին (Չորս հատած)	"	.	.	.50
8.	Հ. Յ. Գ. Խելքուր ընկե. Ծովովի առենագործիւնը	.	.	.	—
9.	Երիտասարդիներ. Խոյո հոգու լուս. Վ.ԱՐԴԻԿ.Ս (սպառ.)	.	.	.	.20
10.	Երիտասարդիների. Գ. ԿՐՈ.ՊՈՑԻՆ. (սպառ.)	.	.	.	.20
11.	Ազգային համապատակին. Ա.Մ.Բ. Ա. (սպառ.)	.	.	.	.30
12.	"	Բ.	"	.	.60
13.	Ազրիային տաճարանուրիւն. Ա.Ա.Են. (սպառ.)	.	.	.	.50
14.	Ազգային համապատակին. Ղ.Ա.Թի. Գ.	"	.	.	.30
15.	Հայուաններ և Յանձնականներ.	.	.	.	.50
16.	Կովկասան վերելո. Է. Ա.Կ.Ս.Խ.Խ. (սպառ.ած)	.	.	.	3.—
17.	Հայրենիքի զարգացուոր. Մ. Վ.ԱՐՄ.Ս.ԽԵԼ.Ն (սպառ.)	.	.	.	1.—
18.	Հազարային պատասխան կանոններ. (Բ. սպաք.)	.	.	.	—
19.	Դեյք կափ. Է. Ա.Կ.Ս.Խ.Խ. (սպառ.ած)	.	.	.	2.—
20.	Ելորդախոսականներ. Ս. Ն.Թ.Վ.Ա.Խ.Խ.Խ. (սպառ.)	.	.	.	.20
21.	Խայտաքի առիջապահան զարգացնուրիւն. (Բ. սպ.)	.	.	.	.50
22.	Շահն. Կաբիզա. Վ. Արարատսկի.	.	.	.	.20
23.	Հետ Արեւե և Եակու, Ա. ARAZI	.	.	.	.20
24.	Եղայինխանակ զաւու.	"	.	.	—
25.	Հ. Յ. Գ. Խելքուր ընկե. Ծովովի առենագործիւնը.	.	.	.	—
26.	Կոյ Մահմետականներին (բուրերեն)	.	.	.	.10
27.	Հետ Քելէս և Շաւեչե, Է. AKNOUNI	.	.	.	2.—
28.	Ազգային համապատակին. Ղ.Ա.Թի. Գ. գրոյնի.	.	.	.	.40
29.	Մ. Տ. Մարգարապանի զեմ (Խայտաքորին)	.	.	.	.50
30.	Գիտօփ բազեն. Վ.ԱՐՄ.Խ.Խ.	.	.	.	.50
31.	Եկոս խիստական մաժեր. Յ.Բ. ՄԵՐԱ.Յ.Լ.Խ.Խ.Ն	.	.	.	1.—
32.	Հայուղորիներ. Մ.Ա.Մ.Ս.Խ.Խ.Օ.	.	.	.	.50
33.	Ստուծե-Մուտք կախեներ	.	.	.	.50
34.	Հայկական առաջամաշներ և Եւրոպան. ԲԵՐՆԵՏՏՈ.Յ	.	.	.	.50
35.	Մարտական Խայտականներ. Ա.Մ.Թ.Ս.Խ.Կ.	.	.	.	1.—
36.	Միքայէլ, կոչ Միքշայի բոյր ազգերին (բուրերեն)	.	.	.	.10
37.	Թիւրքական բանիքեր. Մ.Մ.Բ.	.	.	.	.25
38.	Դարակախան կուսակցութիւններ Թոււառասանուն	.	.	.	.50
39.	Հայուանակ և Եւրոպան. Գ. ԲՐՈՒ.Կ.Խ.Ս.	.	.	.	.20
40.	Ազգիւ-Մելոն (Խենագրական). Ս. Ս.	.	.	.	.25
41.	Եւրոպացիներու կործիք	.	.	.	.30
42.	Հայուանակիւ Հ. Յ. Պատմակցութեան	.	.	.	—
43.	Հ. Յ. Պատմակցութեան „Ծրագիր“ (1997)	.	.	.	—